

II. ŻYCIE NAUKOWE – VIE SCIENTIFIQUE

Polska – Pologne

MARIA PERZYŃSKA-HOLASOWA (Poznań)

PRZEGLĄD POLSKICH PRAC DOTYCZĄCYCH SŁOWIAŃSZCZYZNY STAROŻYTNEJ I WCZESNOŚREDNIOWIECZNEJ NA PODSTAWIE PUBLIKACJI Z 1984 ROKU (Z UZUPEŁNIENIEM ZA ROK 1983)

DZIEJE BADAŃ, INFORMATORY, PRACE O CHARAKTERZE OGÓLNYM

Tematem kilku artykułów i większych opracowań są dzieje rozmaitych regionów Polski i Europy. Pradziejom Europy Środkowej poświęcona jest praca K. Jażdżewskiego opublikowana w języku niemieckim (1984). Zarys dziejów Serbołużyczan od epoki wspólnoty pierwotnej aż po czasy współczesne opracował J. Śołta (1984). Autor zajął się rozwojem gospodarczym, kulturowym i politycznym tych ziem oraz okresem walki z ekspansją wczesnofeudalnego państwa niemieckiego zakończonym w X w. n.e. ostateczną klęską Serbów i utratą niezależności politycznej. Naukową syntezę historii Śląska od pradziejów tej ziemi aż po jej wyzwolenie spod okupacji niemieckiej przedstawił K. Popiołek (1984). Najdawniejsze dzieje ziemi kościańskiej, od momentu pojawienia się tu pierwszych gromad ludzkich aż do powstania w XIII w. n.e. miasta Kościana, przedstawione zostały w popularnym opracowaniu zbiorowym St. Jasnosza, Z. Kurnatowskiej i T. Wiślańskiego (1984). Również w opracowaniu zbiorowym opisano dzieje KłECKA aż po wiek XVIII (B. Rogalski 1983).

W 1984 r. ukazało się kilka pozycji poświęconych dziejom badań archeologicznych w Polsce. Ocenę krytyczną działalności instytucji archeologicznych poszczególnych badaczy w 20-leciu międzywojennym podaje B. Stolpiak (1984). Całokształt działalności naukowo-badawczej Instytutu Historii Kultury Materialnej Polskiej Akademii Nauk w okresie 30 lat jego istnienia scharakteryzowali W. Hensel i St. Tabaczyński (1984).

Historię badań archeologicznych na Kujawach opracowały A. Cof-ta-Broniewska i B. Stolpiak (1984).

Ocenie dorobku badań archeologicznych na obszarze środkowego Nad-odrza w okresie od 1945 r. do chwili obecnej poświęcony jest artykuł M. Kwapińskiego (1983), a o rozwoju badań archeologicznych na ziemi lubuskiej pisze B. Kres (1984).

Problematyka badań archeologicznych nad osadnictwem w rejonie Kotliny Hrubieszowskiej i Grzędy Horodelskiej została przedstawiona w artykule A. Kokowskiego (1984). Obszar ten jest w ostatnich latach polem intensywnych badań, prowadzonych przez Ekspedycję Hrubieszowską Katedry Archeologii UMCS w Lublinie w ramach AZP.

Z. Bukowski zajął się podsumowaniem wyników oraz historią archeologicznych badań podwodnych prowadzonych na obszarze Polski, zarysowując jednocześnie dalszą ich problematykę (1984).

Główne kierunki rozwoju archeologii warszawskiej od przełomu XIX/XX wieku od roku 1919 przedstawiła J. Wrońska-Twardcka (1984a), uwzględniając najważniejsze osiągnięcia i problemy tego okresu, w którym stworzone zostały podstawy rozwoju prehistorii warszawskiego ośrodka archeologicznego.

Dzieje i problematyka muzealnictwa archeologicznego w Polsce zreferowane zostały w kilku opracowaniach. (A. Kunysz 1984; J. Łodowski 1984; W. Filipowiak 1980b; P. Filipowiak 1980a; *Rola Muzeum w procesie...* 1984).

W 1984 r. ukazał się 17 tom „Informatora Archeologicznego” obejmujący stanowiska badane w Polsce i za granicą z różnych okresów chronologicznych oraz kolejne sprawozdanie z realizacji AZP łącznie z wykazem stanowisk przebadanych w ramach tej akcji (Informator Archeologiczny... 1984).

Kolejny – 13 tom „Polish Archaeological Abstracts” zawierający 193 abstrakty z literatury przedmiotu wydawanej w latach 1980-1981, dotyczącej różnych okresów archeologicznych opracowany został przez Zespół pracowników Zakładu Archeologii Wielkopolski IHKM PAN w Poznaniu (PAA 1984).

Wyniki badań archeologicznych prowadzonych przez Muzeum Żup Krakowskich Wieliczka (1984) opublikowane zostały w kolejnym zeszycie zawierającym zwięzłe informacje dotyczące stanowisk archeologicznych z różnych okresów chronologicznych badanych w 1984 r. M. in. opublikowano wyniki badań na wielokulturowym stanowisku w Kokotowie-Strumianach, woj. krakowskie. Oprócz pozostałości osadnictwa pradziejowego natrafiono tu na ślady osadnictwa z okresu wczesnego średniowiecza (K. Reguła, s. 13-23). W Podłężu, woj. krakowskie, przeprowadzono badania ratownicze w osadzie kultury łużyckiej i wczesnego średniowiecza. Odkryto 16 obiektów mieszkalnych i gospodarczych oraz materiały ruchome, datowane ceramiką na XI-XII

w. n.e (A. Szybowicz, s. 36-38). Na wczesnośredniowiecznej osadzie w Sidzinie koło Krakowa kontynuowano badania nad rozpoznaniem zasięgu przestrzennego oraz wewnętrznej zabudowy osady związanej z produkcją soli w XI-XIII w. Uchwycono nawarstwienia z młodszej fazy wczesnego średniowiecza z pozostałościami pieców warzelniczych, ceramiki i wyrobów żelaznych (A. Jodłowski, s. 39-44). Na terenie Wieliczki zlokalizowano m.in. stanowiska osadnicze z okresu kultury lużyckiej, okresu rzymskiego i wczesnego średniowiecza (K. Reguła, s. 51-53). W zeszytzie zamieszczono też wyniki analizy anatomiczno-antropologicznej 5 szkieletów ludzkich odkrytych w Sólcy, woj. przemyskie (B. Szybowicz, s. 67), pochodzących z wczesnośredniowiecznego cmentarzyska kurhanowego.

Wydany w 1984 r. 24 zeszyt „Śląskich Sprawozdań Archeologicznych” zawiera komunikaty w zwartej formie prezentujące wyniki stacjonarnych i powierzchniowych badań archeologicznych, przeprowadzonych na stanowiskach leżących w granicach dawnego województwa wrocławskiego. Z interesującego nas okresu przedstawiono rezultaty badań na grodzisku wczesnośredniowiecznym w Będkowicach, woj. wrocławskie. Stwierdzono obecność warstwy kulturowej z bliżej nie rozpoznanymi obiektami nieruchomymi i natrafiono na pozostałości suchej fosy przedzielającej grodzisko na dwa odrębne człony. Chronologię obiektów na podstawie ceramiki określano na VIII w. n.e. (H. Śledzik-Kamińska, s. 44-46). W Niemczy, woj. wałbrzyskie, odkryto 25 dalszych pochówków i dwa obiekty nieruchome – jamę i palenisko kultowe – na cmentarzysku szkieletowym, datowanym na wiek X (A. Bał, J. Kaźmierczyk, s. 47-54). Pozostałości osady celtyckiej z okresu lateńskiego oraz długotrwałego osadnictwa z okresu wpływów rzymskich – faza B₂ – C₄ – a także z okresu wczesnego średniowiecza – X i XI w. – stwierdzono na stanowisku w Łanach, woj. opolskie (B. Czerska, s. 35-39). W Jazowie, woj. zielonogórskie, oprócz osadnictwa z okresu neolitu natrafiono na osadę wielofazową kultury luboszyckiej z okresu wpływów rzymskich i wczesnośredniowieczną z ceramiką typu praskiego z VI-VII w. Przebadano 6 budynków słupowych i zagłębionych w ziemię, 7 palenisk otwartych i jamy o niesprecyzowanej funkcji (G. Domański, s. 40-43). Pięć kolejnych stanowisk osadniczych z obiektami reprezentującymi różne okresy chronologiczne, m.in. najstarsze fazy okresu wczesnośredniowiecznego, zlokalizowano i wstępnie rozpoznano w rejonie Gubina (G. Domański, s. 59-62). Na wielokulturowym stanowisku w Nędzy k. Raciborza, woj. katowickie, wyeksplorowano 8 obiektów mieszkalnych, plecionkowych i słupowych z późnego okresu wpływów rzymskich oraz wczesnośredniowieczną ziemiankę z paleniskiem i podłogą, datowaną ceramiką na VIII w. n.e. (C. Buśko, s. 63-65).

Nowych materiałów dotyczących osadnictwa starożytnego i średniowiecznego dostarczyły badania powierzchniowe w dorzeczu górnego i środkowego

Sanu (M. Parczewski 1984b; M. Parczewski, E. Pohorska-Kleja 1984) oraz w dolinie Prądnika (J. Lech, E. Rook, F. M. Stępiński 1984), a także na stanowiskach wielokulturowych w Hołmczy (A. K. 1984) i Hoczwi, woj. krośnieńskie (M. Durda-Zielińska 1984); w Leżajsku, woj. rzeszowskie (A. Barłowska 1984a); Nowej Cerekwi, woj. opolskie (E. Kosińska 1984) i Kietrzu, woj. opolskie (M. Gedl 1984).

Dalsze materiały do dziejów osadnictwa starożytnego i wczesnośredniowiecznego na obszarze ziemi obornicko-rogozińskiej zaprezentował St. Jasnosz (1984) w trzeciej części opracowania, obejmującej stanowiska na litery O-Z¹.

Rezultaty działalności terenowej na terenie woj. olsztyńskiego i Suwalszczyzny, prowadzonej przez nowo utworzoną placówkę PMA – Dział Archeologii Bałtów – oraz zarys problematyki tej placówki, są tematem komunikatu M. Kaczyńskiego (1984). Badaniami objęto m.in. osadę podgrodową w Goldapi, datowaną na wczesne fazy wczesnego średniowiecza oraz grodzisko w Jaglińcu, z potężnymi założeniami obronnymi, a także osadę z okresu wędrówek ludów i wczesnego średniowiecza w Koźminówce.

Badania wykopaliskowe prowadzone w 1984 r. przez Muzeum Ziemi Wieluńskiej koncentrowały się na wielokulturowym stanowisku w Stobinie, woj. sieradzkie (cmentarzysko ciałopalne) oraz w osadzie kultury przeworskiej w Sieńcu k. Wielunia, datowanej wstępnie na II w. n.e. (Badania Archeologiczne 1983; Muzeum Ziemi Wieluńskiej 1984; również B. Abramek 1984).

Artykuł W. Hensla (1983a) dotyczy problemu semantycznego znaczenia pojęcia archeologii jako nauki. Autor przytacza przykłady różnorodnego pojmowania znaczenia tego terminu, wskazuje na istnienie wewnętrznego podziału archeologii jako dyscypliny naukowej (archeologia prahistoryczna, historyczna, antyczna i in.). Z uwagi na wielopłaszczyznowość badań archeologii konieczne jest, zdaniem autora, stosowanie w praktyce badawczej zasad prakseologii, szczególnie w trzech dziedzinach jej działania, a mianowicie: podczas badań wykopaliskowych, w metodzie, technice i organizacji pracy oraz w wyborze metod szczegółowych w trakcie opracowywania wyników badań na etapie analizy. Wobec wszechstronności zasad prakseologicznych w odniesieniu do archeologii proponuje autor zastąpienie terminu prakseologia archeologiczna przez archeoprakseologię.

O wypracowaniu nowego sposobu interpretacji zjawisk religijnych w pradziejach pisze A. Pozern-Zieliński (1984). Wymienia dwa najważniejsze podejścia do dziejów religii: metodą systemową, polegającą na traktowaniu

¹ Część I – zob. *Fontes Arch. Posn.* 31: 1980 (1982), s. 1-144. Część II – *Fontes Arch. Posn.* 32: 1981 (1982), s. 105-155.

religii jako integralnej części określonego systemu społeczno-kulturowego, oraz metodą porównawczą.

Przydatnością źródeł archeologicznych do rekonstrukcji różnych przejawów świadomości społecznej – w tym religii pradziejowych – zajął się B. Gediga (1984). Przytacza również uwagi dotyczące wykorzystania materiałów porównawczych z zakresu etnologii czy historii religii oraz formułuje postulaty dotyczące spraw związanych z badaniami religii społeczeństw pradziejowych.

Teoretyczne możliwości identyfikacji miejsc sakralnych omawiają T. Makiewicz i A. Prinke (1984). Autorzy, na przykładach konkretnych obiektów kultowych odkrytych na terenie Polski, przeanalizowali kryteria wypracowane przez C. Colpego, oparte na danych religioznawczych, i na tej podstawie podejmują próbę sprawdzenia ich przydatności dla archeologii.

Kilka modeli badań humanistycznych zaprezentowała A. Pałubicka (1984). Jedną z centralnych idei pracy autorki jest teza, że historyzm humanistyki przedteoretycznej jest z konieczności historyzmem ideologicznym.

Przegląd różnych modeli komputerowego modelowania symulacyjnego prahistorycznych procesów osadniczych, stosowanych obecnie w nauce światowej, podają Z. Kobyliński i P. Urbańczyk (1984). Artykuł podsumowuje aktualny stan badań w tym zakresie oraz wskazuje na możliwości poznawcze symulacji procesów osadniczych w archeologii.

Zagadnieniom związanym ze stosowaniem metody reprezentacyjnej w archeologicznych badaniach osadniczych poświęcone są dwa artykuły. W pierwszym (Z. Kobyliński 1984) omówiono m.in. sposób losowego doboru próby, zajęto się kwestią adekwatności schematu losowania oraz problemem wielkości próby niezbędnej dla prawidłowego rozpoznania stanowiska czy regionu. W drugim artykule zaprezentowano komputerowy program APIS wykorzystany przy opracowaniu wyników badań rozpoznawczych wczesnośrednio-wiecznej osady w Wyszogrodzie woj. płockie (Z. Kobyliński, J. Zagrodzki, W. Brzeziński 1984).

Problematykę badań struktury społecznej populacji pradziejowych naskicował J. Ostojca-Zagórski (1984). Autor przedstawił próbę krytycznego spojrzenia na dotychczasowe osiągnięcia prahistoryków w zakresie rekonstrukcji przemian zachodzących w poszczególnych okresach pradziejów oraz zwrócił uwagę na rysujące się obecnie możliwości wyjścia z impasu, w jakim badania nad tym okresem się znajdują.

Na podstawie cyklu wykładów dla studentów archeologii opracowany został skrypt pt. *Wstęp do badań archeologiczno-architektonicznych*, poświęcony metodyce tych badań (L. Kajzer 1984a).

Cele i zasady akcji badawczej zmierzającej do całkowitej rejestracji stanowisk archeologicznych na obszarze Polski omówił M. Konopka (1983). Autor zaprezentował też zasady dokumentacji stanowisk archeologicznych jednolite dla wszystkich regionów i typów źródeł.

Projekt kwestionariusza do badań archeologicznych stanowisk położonych na obszarach górzystych przedstawił P. Valde-Nowak (1984a).

Próbie oraz wyniki fotointerpretacji trzech wybranych stanowisk archeologicznych z obszaru Polski, różnych pod względem kultury i chronologii, podano w opracowaniu J. Modrzewskiej-Marciniak (1984), wskazując na duże możliwości tej metody.

O możliwościach zastosowania metody elektrooporowej w badaniach archeologicznych, na przykładzie prospekcji przeprowadzonej w obrębie stanowiska archeologicznego w Sycynie, woj. radomskie, pisze K. Misiewicz (1984). Badania podjęto z zamiarem zlokalizowania pozostałości dworu wraz z zabudowaniami.

Przykłady praktycznego zastosowania metody archeomagnetycznej do określenia chronologii ceramiki podają Z. Czyszkowie (1982). Na możliwości wykorzystania metody badań rentgenostrukturalnych przy określeniu technologii i składu masy surowcowej wyrobów ceramicznych wskazuje artykuł H. Młodeckiej (1982). Autorka podaje wstępne wyniki badań przeprowadzonych tą metodą na ceramice z Brześcia Kujawskiego.

Rys historyczny oraz metody stosowane w badaniach sposobu produkcji zapraw budowlanych w odniesieniu do całego globu ziemskiego przedstawiła M. Wirska-Parachoniak (1984). Autorka wyróżniła 3 grupy spoiw wiążących z punktu widzenia składu chemicznego oraz 2 grupy z punktu widzenia ich zachowania w środowisku wodnym. H. Jędrzejewska zaprezentowała natomiast uproszczoną metodę analityczną badania dawnych zapraw, stosowaną z powodzeniem i przydatną dla odróżniania poszczególnych faz budowy obiektów na podstawie różnic w składzie mas użytych do wiązania budulca. Metoda ta stanowi dodatkowe kryterium ustalania chronologii i współzależności dawnych murów i ich reliktyw (1984).

Wyniki analiz chemicznych podjętych dla określenia nieorganicznego składu bursztynu i tym samym ustalenia jego proveniencji zawiera artykuł L. Kozirowskiej (1984). Badaniem objęto surowce z Polski oraz innych obszarów Europy. Zastosowana metoda pozwoliła na podział badanego surowca na bałtycki i niebałtycki, nie dała natomiast jednoznacznych rezultatów w zakresie ustalenia jego pochodzenia.

A. Kanwiszer i P. Trzeciak (1982) przedstawili wyniki pomiarów chronologii bezwzględnej serii próbek archeologicznych i geologicznych, przeprowadzonych metodą radiowęglową.

Jeszcze jedną próbę wprowadzenia karty opisu analitycznego do publikacji zabytków masowych – zbioru średniowiecznych kafli piecowych, pochodzących z badań archeologiczno-architektonicznych na zamku w Nowym Wiśniczu, woj. toruńskie, zaprezentowano w dwóch artykułach J. Okońskiego (1984a, 1984b). Autor zajął się także kwestią identyfikacji poszczególnych warsztatów związanych z produkcją badanych materiałów oraz zwrócił uwagę na możli-

wości wykorzystania ich do interpretacji stratygrafii i datowania poszczególnych warstw kulturowych.

W dwóch opracowaniach zaprezentowano historię narodzin i założenia programowe nowych dyscyplin badawczych. Pierwsza – petroarcheologia – pochodzi z pogranicza nauk humanistycznych i przyrodniczych (A. Grodzicki 1984), druga – paleopatografia – zajmuje się badaniem schorzeń dawno wymarłych grup ludzkich (J. Rzeczycka 1984).

Główne aspekty ochrony relikwów archeologicznych w krajach europejskich oraz metody działania w tym zakresie omówiono na międzynarodowym sympozjum ICOMOS w Sztokholmie w 1983 r. (K. Dworaczyński 1984).

M. Czochoński i T. Kośka (1984) zaprezentowali sposoby kartograficznego przedstawienia rzeźby dna zbiorników wodnych na przykładzie stanowiska w Zamku Kiszewskim, woj. gdańskie. Badania tego typu mogą dać odpowiedź na pytanie, czy zbiorniki wodne, stanowiące system dodatkowych umocnień obronnych, występujące przy niektórych obiektach archeologicznych, powstały w wyniku działalności celowej czy też są pozostałością naturalnych meandrów rzek. A. Grzelakowski (1984), polemizując z tezami autorów, wysuwa m.in. wątpliwości co do obiektywności wykonywanych pomiarów.

Problem możliwości rekonstrukcji pradziejowego środowiska przyrodniczego Borów Tucholskich rozważa w swym artykule E. Grzelakowska (1980).

Zbiór szkiców popularnonaukowych związanych z różnymi dziedzinami działalności autora znajdujemy w książce W. Hensla pt. *Skąd przyszli Słowianie* (1984). Poszczególne szkice prezentują najnowszy punkt widzenia autora na różne problemy, m.in. na pochodzenie Słowian.

Problematykę etnogenezy Słowian w świetle archeologii, dyskutowaną na sympozjum w Kijowie, zreferowała Z. Kurnatowska w formie podsumowania wyników obrad (1984). Wznowiono zarys mitologii starożytnej Litwy pióra A. Brücknera (1984). Znajdujemy tam wiadomości na temat siedzib i nazw poszczególnych ludów bałtyjskich: Jaćwingów, Prusów, Łotyszów i Litwinów. Autor przedstawił warunki społeczno-gospodarcze i polityczne każdego z tych plemion, a w podsumowaniu dał własny pogląd na temat ich wierzeń pogańskich, w których wyróżnia się głównie kult Peruna, ognia, wężów.

Wyniki dotychczasowej współpracy archeologów i muzykologów w zakresie badań pradziejowych, wczesnośredniowiecznych i nowożytnych instrumentów muzycznych odkrytych w trakcie badań wykopaliskowych omówił T. Malinowski (1984). Autor m.in. zwrócił uwagę na nowsze odkrycia archeologiczne w tym zakresie.

W 1984 r. ukazała się drukiem praca M. Gradowskiego poświęcona technologii i terminologii dawnego złotnictwa od czasów starożytnych po nowożytnie. W pierwszej części pracy zawarto podstawowe wiadomości

dotyczące organizacji dawnego warsztatu złotniczego i technik produkcji, głównie srebra i złota. Część druga – słownikowa – poświęcona jest technologii wyrobów złotniczych i ich części składowych.

W opracowaniu niniejszym uwzględniono także takie pozycje, jak: polemiki, dyskusje i przeglądy literatury przedmiotu zamieszczone w części bibliograficznej.

WCZESNE ŚREDNIOWIECZE

Prace materiałowe. Stan i potrzeby badań nad dziejami wschodnich Kujaw i ziemi dobrzyńskiej w okresie wczesnego średniowiecza naszkicował J. Powierski (1984).

Dzieje badań i zainteresowań Ostrowem Lednickim przedstawiła K. Łopacka-Szymańska (1984). Autorka zebrała i zaprezentowała w układzie chronologicznym hipotezy dotyczące najważniejszych obiektów Ostrowa, powstałe w wyniku ponad 130-letnich badań wykopaliskowych prowadzonych na tym stanowisku.

Krótki przegląd badań archeologicznych nad najstarszymi zespołami osadniczymi wczesnego średniowiecza na terenie ziemi lubuskiej oraz problematykę tych badań opublikował E. Dąbrowski (1983).

Najważniejsze rezultaty badań archeologicznych na stanowiskach z okresu wczesnego średniowiecza na terenie ziem polskich, przeprowadzonych w latach 1982 i 1983, w języku angielskim opracowała H. Zoll-Adamikowa (1984a, 1984b).

W 1984 r. ukazało się kilka prac zawierających dzieje ziem i poszczególnych miast od okresu wczesnego średniowiecza począwszy. Dziejom Mazowsza od VI do XIII w. poświęcona jest popularnonaukowa publikacja B. Gierłacha (1984). Dzieje Gąbina, woj. płockie, opracowane zostały przez J. Szczepańskiego (1984). Zarys historii miasta Sochaczewa we wczesnym i późnym średniowieczu przedstawił P. Fijałkowski (1984). Rozwój Jarocina od połowy XIII w. do drugiej połowy XIX w. prezentuje opracowanie E. Linette'a (1984). Rekonstrukcję dziejów osadnictwa jednego z mikroregionów Lubelszczyzny w okresie od VI do XV wieku zawiera publikacja M. Sułowskiej (1984) pt. *Piotrawin nad Wisłą*, opracowana na podstawie przekazów pisanych i rezultatów kilkuletnich badań wykopaliskowych prowadzonych przez autorkę na omawianym obszarze.

Tematem kilku artykułów są rezultaty badań wykopaliskowych prowadzonych w obrębie aglomeracji miejskich. M. Rulewicz (1984) zreferował wyniki badań prowadzonych w latach 1975-1978 na Podzamczu w Szczecinie, gdzie

m.in. natrafiono na wczesno- i późnośredniowieczne nawarstwienia osadnicze ze śladami zabudowy drewnianej i ceglanej oraz dużą ilość różnorodnych zabytków ruchomych. Odsłonięto również drewniane konstrukcje nadbrzeża z XI-XII w. Kilka nawarstwień kulturowych z okresu wczesnego średniowiecza uchwycono w Wolinie, woj. szczecińskie. W jednym z nich natrafiono na warsztat brązowniczy datowany ceramiką na XI-XII w. (J. Wojtasik, M. Jusza 1980). Spornej kwestii lokalizacji wczesnośredniowiecznego zespołu osadniczego w Koszalinie, składającego się z grodu, podgrodzia o charakterze rzemieślniczo-handlowym i przyrodowej osady otwartej, poświęcony jest artykuł J. Sprosa (1983). Zarys rozwoju osadnictwa na terenie Stargardu Szczecińskiego w aspekcie chronologiczno-przestrzennym w XIII-XV w.n.e., na podstawie wyników badań archeologicznych prowadzonych w rejonie Starego Miasta, przedstawił R. Rogosz (1980). Rezultaty badań prowadzonych w rejonie Starego Miasta w Elblągu publikuje T. Nawrołski (1984). Najstarsze nawarstwienia osadnicze pochodzą z połowy XIII w.

Próbę rekonstrukcji układu przestrzennego Ostrowa Tumskiego w Głogowie przedstawił M. Kaczkowski (1984). Najstarsze założenie na badanym obszarze pochodzi z drugiej połowy X w. Gród obronny wraz z podgrodzem, z którego rozwinął się późniejszy organizm miejski, funkcjonował do drugiej połowy XII w. W ciągu XIII i XIV w. następuje stopniowa likwidacja tych ośrodków.

Podsumowanie rezultatów badań archeologicznych prowadzonych w okresie 40-lecia PRL na Wzgórzu Tumskim w Płocku, które pozwoliły m.in. na dobre rozpoznanie początków i najdawniejszej przeszłości miasta, oraz dalsze zamierzenia badawcze przedstawił W. Szafranski (1984).

Rezultaty badań wykopaliskowych prowadzonych od szeregu lat na terenie Lublina zawiera opracowanie A. Hunicza (1984). Pozwoliły one na rozpoznanie poszczególnych etapów kształtowania się osadnictwa wczesnośredniowiecznego na tym obszarze. M.in. stwierdzono, że już w połowie XII w. wykształciły się tu zręby wczesnomiejskiego zespołu osadniczego, a główną rolę w tym procesie odegrało osadnictwo na Wzgórzu Tumskim (gród warowny i osadnictwo z nim związane) oraz w rejonie Starego Miasta, gdzie stwierdzono występowanie najstarszych nawarstwień z przełomu VII/VIII w. Odsłonięto także nawarstwienia z okresu przedlokacyjnego (XII-XIII w.) oraz poziomy osadnicze związane z miastem średniowiecznym (XIV-XV w.).

Najdawniejszym dziejom Wawelu, zrekonstruowanym dzięki wieloletnim badaniom archeologiczno-architektonicznym, poświęcona jest książka Z. Pianańskiego (1984). W rozdziale dotyczącym najstarszego osadnictwa przedstawiono Wawel w początkowych fazach okresu wczesnego średniowiecza i czasach monarchii wczesnopiastowskiej. Omówiono osadnictwo słowiańskie, formowanie się grodu z uwypukleniem jego roli w systemie grodów słowiańskich oraz najstarsze budowle kamienne, począwszy od okresu preromańskiego.

Kolejny rozdział dotyczy Wawelu romańskiego i zabudowań związanych z tym okresem. Rozdziały następne poświęcono historii zamku gotyckiego, katedrze nankerowskiej oraz niektórym zabudowaniom otaczającym wzgórze.

Opublikowane zostały wyniki badań w kilku osadach z okresu wczesnego średniowiecza: w Bachórze, woj. przemyskie, rozkopano osadę zamieszkałą od VI do XI wieku. Odślonięto pozostałości budynków drewnianych, ziemnych i naziemnych, m.in. obiekt mieszkalny z ceramiką typu praskiego, a także jamy z innych okresów chronologicznych (epoka brązu i okres wpływów rzymskich) (M. Parczewski 1984a); domostwo półziemiankowe, 4 naziemne chaty zrębowe, jamę odpadkową oraz inwentarz ruchomy odślonięto w osadzie w Stobnicy-Trzymorgach, woj. piotrkowskie, datowanej ceramiką na XI-XII w.n.e. (H. Wiklak 1984). Pozostałości osady funkcjonującej w ciągu X-XII w. uchwycono na stan. w Żarku, woj. legnickie. Wyróżniono 6-7 oddzielnych gospodarstw z zabudowaniami mieszkalnymi i gospodarczymi w postaci spichrzy, magazynów i obiektów produkcyjnych. Chronologię obiektu określono na podstawie ceramiki i monet (R. Piwko 1984).

Opublikowano również rezultaty badań na kilku cmentarzyskach z omawianego okresu: na cmentarzysku kurhanowym w Trepczy, woj. krośnieńskie, z drugiej połowy VIII w. (J. Janowski 1984); na cmentarzysku rzędownym z XIII-XIV w. w Kamionkach Starych, woj. częstochowskie (W. Łonak 1984); na cmentarzysku szkieletowym w Ciechanowie, woj. sieradzkie, użytkowanym od połowy XI do początków XIII w. Odkryto tam m.in. sektor dziecięcy zawierający około 60 pochówków w obudowie kamiennej. Materiały z tego cmentarzyska posłużyły autorce do podjęcia próby określenia pozycji dziecka w ówczesnym społeczeństwie (B. Zawadzka-Antosik 1982).

Wyniki badań grobowca romańskiego z murowaną obstawą kamienną, odkrytego pod kaplicą św. Małgorzaty w katedrze wawelskiej, opublikował J. Firlet i Z. Pianowski (1984). Autorzy datują grobowiec na drugą połowę XI lub przełom XI/XII w. i łączą z cmentarzem przykościelnym wokół pierwszej katedry romańskiej.

Relację z otwarcia i badań zawartości grobu Piastów w katedrze płockiej zamieszcza W. Szafranski (1984b). Na podstawie konfrontacji wyników badań antropologicznych i przekazów pisanych autor podjął próbę identyfikacji szczątków kostnych 17 wspólnie pochowanych osobników i wyodrębnienia spośród nich szkieletów należących do Bolesława Krzywoustego i Władysława Hermana. Pozostałe szczątki próbowano również hipotetycznie zidentyfikować ze znanymi ze źródeł pisanych członkami rodziny piastowskiej, pochowanymi w katedrze płockiej.

Ogłoszono także drukiem wyniki badań wykopaliskowych na kilku grodziskach. W Stołpiu, woj. chełmskie, przebadano warowny gródek z wielokondygnacyjną wieżą murowaną i dwoma budynkami szachulcowymi uzupełniającymi mieszkalno-gospodarczą powierzchnię warowni. Badany obiekt

swoim programem użytkowym (pomieszczenia gospodarcze, mieszkania, kaplica) nawiązuje do romańskich donżonów mieszkalno-obronnych, a interpretuje się go jako świątynię użytkowaną przez zgromadzenie eremitów w ciągu X/XI-XIII w. (I. Kutyłowska 1982); na terenie woj. przemyskiego prowadzono badania na grodzisku w Wybrzeżu datowanym na koniec IX-XI w. Przebadano wał i wnętrze grodu odsłaniając 7 półziemianek mieszkalnych, piec kamienny i inwentarz ruchomy (M. Parczewski 1984). Na wzgórzu zamkowym w Lubaczowie stwierdzono obecność osadnictwa (przypuszczalnie grodowego) z XI-XIII w. poprzedzającego budowę zamku Kazimierza Wielkiego (A. Gruszczyńska 1984). Dwie fazy osadnicze wydzielono na wieloczołowym grodzisku w Tuligłowach. Starsza, związana z osadą otwartą z zabudową półziemiankową, pochodzi z VIII-IX w. Fazę młodszą – gród potrójnie obwałowany, datuje się na IX-XI w.n.e. Upadek grodu wiąże się z inwazją Rusi Kijowskiej po odejściu głównej masy Pieczyngów na Bałkany (M. Cabalska 1983, 1984). W Poznachowicach Górnych, woj. krakowskie, przebadano wnętrze dwuczłonowego grodziska funkcjonującego w ciągu XII-XIII w. Osadnictwo grodowe na tym stanowisku poprzedziły dwie osady otwarte – kultury łużyckiej z okresu halsztackiego i tynieckiej grupy kulturowej z okresu późnolateńskiego i początków okresu wpływów rzymskich (A. Jodłowski 1984). Grodzisko pierścieniowate o podwójnej linii wałów, datowane na początek XII do poł. XIV w. przebadano w Błoniu-Osieku, woj. warszawskie, oraz związaną z nim osadę podgrodową funkcjonującą w ciągu XII-XIII w. (A. Niewęglowski 1984). Nawarstwienia kulturowe z X/XI – XIX w. oraz nie zbadany dotychczas fragment wału drewniano-ziemnego, otaczającego wydzielony gród stołeczny, odsłonięto w Gnieźnie, woj. poznańskie (B. Spigarska 1984); kontynuowano także badania umocnień obronnych oraz wnętrza grodziska na Lednicy, woj. poznańskie. Na majdanie grodziska odkryto obiekty półziemiankowe z XI-XII w., a w pobliżu kaplicy cmentarzysko rzędowe związane z pierwszą budowlą kamienną. Uchwycono także pozostałości dawnych umocnień brzegowych na podgrodzium oraz zlokalizowano pozostałości dawnego mostu gnieźnieńskiego (P. Patan 1984). Konstrukcje wału obronnego rozpoznano w wyniku badań na grodzisku w Witostowicach, woj. wałbrzyskie. Wyróżniono dwie fazy jego budowy – starszą pochodzącą prawdopodobnie z czasów kultury łużyckiej i młodszą wczesnośredniowieczną, datowaną ceramiką na IX-X w.n.e. (S. Moździoch 1984). Dwie fazy osadnictwa grodowego, datowane ceramiką na 2 poł. VIII – koniec IX w., wyróżniono w Krępsku, woj. śląskie. Grodzisko otaczał wał drewniano-ziemny z kamienną oblicówką i poprzeczna sucha fosa. Na majdanie odsłonięto pozostałości budynków półziemiankowych, związanych z pierwszą fazą użytkowania grodu (G. Wilke 1984).

Kilka opracowań opublikowanych w 1984 r. dotyczy architektury sakralnej. Średniowieczne chrzcielnice kamienne z obszarów Polski opracowane zostały

w formie katalogu przez J. Kuczyńską (1984a, 1984b). Całość zebranego materiału podzieliła autorka na 4 grupy, wyróżniając: a) chrzcielnice romańskie – użytkowane od XI do początków XIV w.; b) chrzcielnice stylu przejściowego datowane na wiek XIV; c) gotyckie z pierwszej połowy XV w. oraz d) późnogotyckie, których produkcja obejmuje lata od połowy XV w. do około 1540 r. J. Kuczyńska wyróżniła również cztery zasadnicze typy chrzcielnic: misowy, architektoniczny, kielichowaty i pośredni, opisała ich ewolucję oraz treść programową. Za prototyp chrzcielnic uważa autorka nieruchomą misę chrzcielnią – baptysterium, która stopniowo (od VI do XI w.) wychodziła z użycia w związku ze zmianą rytuału chrztu.

Podsumowanie wieloletnich wyników badań archeologiczno-architektonicznych prowadzonych wokół kościoła św. Salwatora na Zwierzyńcu w Krakowie podaje T. Radwańska (1984). Autorka omówiła poszczególne fazy budowlane kościołów romańskich, pozostałości wczesnośredniowiecznych budowli drewnianych, nawarstwienia kulturowe wczesnośredniowieczne, średniowieczne i późniejsze oraz pierwotne ukształtowanie terenu.

Na późnoromańskie formy stylowe w architekturze wieży na zamku lubelskim zwrócił uwagę W. Koziejowski (1982). Nowe spojrzenie na charakter stylowy obiektu i jego układ przestrzenny umożliwiło dokładniejsze określenie jego chronologii na połowę XIII w. oraz ustalenie proveniencji warsztatu budowlanego. Autor widzi związki formalne z architekturą Europy Zachodniej, podkreślając jednocześnie, że jest to unikatowy na tym terenie zabytek sztuki muratorskiej – średniowieczny o cechach romańskich.

Trzy najwcześniejsze obiekty kultowe odkryte w Gnieźnie podczas badań prowadzonych w obrębie kolegiaty gotyckiej opublikowała G. Mikołajczyk (1984). Są to dwa otwarte paleniska ofiarne, przeznaczone do obrzędów kultu pogańskiego oraz negatyw romańskiego fundamentu prostokątnej budowli, będącej – zdaniem autorki – reliktem najstarszego, jednonawowego kościółka kamiennego, wzniesionego na podgrodziu i funkcjonującego od końca IX do połowy X w.

Najwyżej, z dotychczas ujawnionych, położone ślady osadnictwa wczesnośredniowiecznego na Słowiańszczyźnie odnaleziono podczas badań terenowych w dorzeczu Pirńskiej Bistricy (Bułgaria). Materiały z tych stanowisk, datowanych na okres X-XII w., opublikował M. Parczewski (1983).

Wyniki badań kompleksowych nad początkami portu puckiego przedstawił A. Zbierski (1984), poprzedzając je krótkim zarysem dziejów badań i osadnictwa regionu Zatoki Puckiej od neolitu po średniowiecze. Uchwycono pozostałości umocnień przystani portowej z X-XIII w., a także wraki 4 łodzi wczesnośredniowiecznych – dłubanki i klepkowych.

Kwestia domniemanego przebiegu rzeki Białej Oławy w miejscu dzisiejszej ul. Uniwersyteckiej we Wrocławiu jest tematem artykułu J. Kaźmierczyka i M. Lena (1984). Badania wykluczyły istnienie naturalnego obiegu wodnego

pod ciągiem tej ulicy i pozwoliły określić czas jej powstania na przełom XIII/XIV w.

Piec produkcyjny odkryty na terenie wzgórza katedralnego w Sandomierzu omówił A. Buko (1981). Na podstawie ceramiki określono jego funkcjonowanie na wiek XI. Jest to obiekt jednokomorowy, z pionowym ciągiem ognia, służący do produkcji garncarskiej lub do wypieku chleba.

O studni-latrynie odkrytej na dziedzińcu zamku książąt pomorskich w Szczecinie pisze E. Cnotliwy (1980). Chronologię obiektu określono na podstawie występujących w jego wypełnisku naczyń-siwaków na drugą połowę XIII-XIV w. Na początku XIV w. zaniechano wykorzystywania obiektu w jego pierwotnej funkcji (studnia) i od tej pory użytkowano go jako latrynę.

M. Zeylandowa (1984) opracowała wrak wczesnośredniowiecznej łodzi klepkowej odnaleziony podczas badań wykopaliskowych w grodzisku w Łądzie, woj. konińskie. Jest to pierwsze znalezisko tego typu odkryte poza terenem wybrzeża. Autorka sądzi, że łodzi używano do transportu budulca kamiennego.

Wczesnośredniowieczna ceramika naczyniowa z osady w Odercy (Bułgaria) jest przedmiotem opracowania K. Szamałka (1983). Autor wyróżnił 5 podstawowych typów naczyń z szeregiem odmian w ich obrębie. Chronologię całego zespołu, na podstawie stratygrafii oraz zabytków metalowych, ustalił od IX do pierwszej połowy XI w., wyróżniając fazę starszą i młodszą, zgodnie z dwiema fazami użytkowania obiektu.

W formie aneksu do powyższego artykułu opublikowany został fragment opracowania ceramiki z inskrypcją w języku greckim, pochodzący z tego stanowiska. Na podstawie analizy paleograficznej zabytek datuje się na czas między schyłkiem X a drugą połowę XII w. (J. Leśny 1983).

Wczesnośredniowieczną i średniowieczną ceramikę z Biecza, woj. krośnieńskie, w aspekcie przemian chronologicznych i formalnych opracował L. Lenarczyk (1984). Badany materiał pochodzi z nawarstwień osadniczych datowanych na XI-XVI w.

M. Matuszewska-Kola (1984) zajęła się ceramiką naczyniową, późnośredniowieczną i nowożytną z Brodnicy, woj. toruńskie.

E. Naumowicz-Śmigielska (1984) omówiła naczynie z Kłosowic, woj. poznańskie, datowane na drugą połowę X w.

Militaria z grodu na Ostrówku-Opolu, pochodzące z nawarstwień osadniczych datowanych na okres od końca X do połowy XIII w., a także młodszych, związanych z budową i funkcjonowaniem zamku (XIV-XV w.) opracowane zostały przez K. Wachowskiego (1984). Wyróżniono takie elementy uzbrojenia i oporządzenia jeździeckiego, jak: miecze, włócznie, topory, noże bojowe, broń miotającą reprezentowaną przez groty strzał i bełtów, fragmenty zbroi kolczej, ostrogi, wędzidła, strzemiona, pejczy, sprzączki do pasa i raki. Szczegółowiej zajął się autor klasyfikacją i schematem

rozwojowym dwóch grup znalezisk występujących masowo, tj. sprzączkami do pasa oraz ostrogami. Na podstawie cech konstrukcyjnych wydzielił dwa podstawowe typy sprzączek z kilkoma odmianami. Wśród ostróg, na podstawie zmodyfikowanej klasyfikacji Z. Hilczerówny, wyróżnił trzy podstawowe typy z szeregiem odmian i form, a także cztery etapy rozwojowe ostróg zamykające się w ogólnych ramach chronologicznych od 990 do 1240 r. W artykule omówiono również zagadnienia dotyczące funkcji militarnej, administracyjnej i gospodarczej grodu na Ostrówku.

Monograficzne opracowanie mieczy środkowoeuropejskich z X i XV w. zaprezentował M. Głosek (1984). Analizę typologiczno-chronologiczną mieczy oraz ich elementów przeprowadził autor według systematyki R. E. Oakeshotta, wyróżniając XXI podstawowych typów. Zajął się też analizą treści przedstawień występujących na głowniach mieczy oraz próbą uchwycenia regionalnych ośrodków i organizacji produkcji. Znaczne poszerzenie bazy źródłowej pozwoliło autorowi na uzupełnienie typologii jeliców i głowic o kolejne podtypy oraz na wyróżnienie oddzielnego typu XXI, tzn. mieczy weneckich, pomijanych w dotychczasowej literaturze przedmiotu. Pracę uzupełnia szczegółowy katalog zabytków.

Wczesnośredniowieczną ostrogą o zaczepach haczykowato zagiętych do wnętrza, pochodzącą z ciałopalnego cmentarzyska w miejscowości Mokre, woj. zamojskie, zajął się L. Gajewski (1983). Autor zalicza badany okaz do III grupy technicznej według systematyki J. Żaka i datuje na przełom VI/VII w.

Analizę bronioznawczą dwóch przedstawień rycerzy z pawężami, a mianowicie postaci z portalu bramnego w zamku w Bierzgłowie, woj. toruńskie, i kościanej figurki szachowej odkrytej w Krakowie, przeprowadzili A. Nowakowski i T. H. Orłowski (1984). Oba wyobrażenia przedstawiają wojowników pruskich lub litewskich mających uzbrojenie charakterystyczne dla bałtyjskiego kręgu wytwórczości broni – tarcze o typie pawęzy. Zabytki pochodzą z końca XIII w.

Skarb brązowych ozdób z VI-VII w. odkryty na stanowisku w Nowej Hucie-Mogile zaprezentowany został przez E. Dąbrowską (1984). W jego skład wchodziły przedmioty różnej proveniencji (zawieszki trapezowate, płytki ornamentowane, kabłączek, sprzączka do pasa) związane z koczownikami awarskimi i kręgiem kultury wczesnoawarskiej oraz ozdoby przypisywane ludom słowiańskim.

Historię odkrycia skarbu grzywien siekierowatych z ul. Kanoniczej w Krakowie, ukrytych pod koniec VIII lub w początkach IX wieku, przedstawił E. Zaitz (1984). Odkryte okazy różnią się dość wyraźnie formą, rozmiarami oraz ciężarem od analogicznych zabytków z obszarów Czech i Wielkich Moraw, co sugeruje lokalną proveniencję skarbu z bliżej nie zlokalizowanego małopolskiego ośrodka hutniczego.

Zapinkę brązową z późnego okresu wpływów rzymskich, znalezioną w miejscowości Czermino-Kolonia, woj. zamojskie, przerobioną na kabłączek skroniowy omówił L. Gajewski (1981).

Zestawienie monet rzymskich i bizantyjskich z grodziska z Odercy (Bułgaria) podaje A. Krzyżanowska (1983). Obejmuje ono 64 egzemplarze, w tym kilka anonimowych brązów z VI i początku XI w.

Denary i brakteaty odkryte na grodzie-zamku w Międzyrzeczu, woj. gorzowskie, są przedmiotem artykułu T. Szczurka (1983). Znaleziono monety cesarstwa niemieckiego, denary Marchii Brandenburskiej i ich połówki, brakteat z hrabstwa Anhalt, brakteaty guziczkowe z Pomorza Zachodniego zakonu krzyżackiego emitowane w większości w XIII-XIV w. oraz półtorak koronny Zygmunta III Wazy.

Dzieje skarbu tzw. bisierowskiego oraz jego zawartość monetarną obejmującą 233 denary polskie z XII w., znajdujące się obecnie w zbiorach Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi, a będących częścią kolekcji prywatnej G. Soubise-Bisiera, przedstawił J. Piniński (1982). Skarb zawiera denary Bolesława Krzywoustego, Władysława II Wygnança i Bolesława Kędzierzawego.

Wyniki analiz porównawczych – granulometrycznej i mineralogicznej – kilku fragmentów importowanych naczyń wczesnośredniowiecznych znalezionych w Gdańsku i ceramiki pochodzącej z Andenne (Belgia) zaprezentowała J. Lipińska (1982). Badania wykazały znaczne podobieństwo składu mas ceramicznych naczyń z obu ośrodków osadniczych, potwierdzając wcześniejszą hipotezę o pochodzeniu importów gdańskich z pracowni belgijskich.

J. Piaskowski opublikował wyniki analiz metaloznawczych wczesnośredniowiecznych przedmiotów żelaznych i żuźla z Lublina, datowanych na VIII-XIII w. (1982) oraz grotów bełtów pochodzących z późnośredniowiecznego grodziska w Słozewach, woj. toruńskie (1984a).

W dwóch kolejnych opracowaniach J. Piaskowskiego znajdujemy rezultaty analiz metaloznawczych przedmiotów żelaznych i żuźla. Pierwszy artykuł poświęcony jest zabytkom ze stanowiska Nowa Męcinka, woj. legnickie, datowanego na okres od II w. p.n.e. do II w.n.e., oraz stanowisk Osiek, woj. Wrocław i Piotrkowice Śląskie, datowanych na VIII-XII w.n.e. (1984b). Drugi zawiera wyniki analiz dużej serii przedmiotów i żuźla dymarskiego z obszarów Polski północno-wschodniej, ze stanowisk osadniczych kultury łużyckiej, przeworskiej, okresu wpływów rzymskich i wczesnego średniowiecza (1984c).

Rezultaty badań szczątków zbóż i chwastów z wczesnośredniowiecznego grodziska (VIII-IX w.) w Jedwabnie, woj. toruńskie, ogłosiła drukiem M. Klichowska (1983).

A. Dzieczkowski (1984) opracował mięczaki ze stanowisk 4 i 4a w Kruszwicy, pochodzące z nawarstwień osadniczych kultury łużyckiej oraz wczesnego i późnego średniowiecza.

Charakterystykę morfologiczną szczątków bydła z nawarstwień osadniczych na grodzisku w Kaliszu-Zawodziu, datowanych na IX-XIV w., przedstawili H. Kobryń, S. Serwatka i K. Świeżyński (1984), a szczątków kostnych ze stanowiska w Stargardzie Szczecińskim J. Gawlikowski, J. Stępień (1984a), z wczesnośredniowiecznej osady typu wiejskiego w Derzewie, woj. gorzowskie, datowanej na okres od VI do drugiej połowy VIII w. J. Stępień, J. Gawlikowski (1984b), z osady w Łobżanach, woj. szczecińskie, pochodzącej z tego samego okresu J. Stępień, J. Gawlikowski (1984a), z wykopalisk na wzgórzu zamkowym w Cedyni, woj. szczecińskie (J. Gawlikowski, J. Stępień (1984b) oraz grodziska w Tykocinie, woj. białostockie, datowanego na XII-XIII w. n.e. A. Maskalewska-Lasota (1984).

Analizę materiałów antropologicznych z kościoła św. Jakuba we Wrocławiu podaje B. Kwiatkowska (1983). Pochówki pochodzą z trzech kolejnych faz budowy kościoła mieszczących się w ramach XII-XV w. i są zbliżone wszystkimi cechami do innych serii wrocławskich. Ustalono wiek osobników, ich wzrost oraz skład rasowy.

Prace problemowe. Zarys rozwoju problematyki badawczej w polskiej archeologii wczesnośredniowiecznej przedstawiła Z. Kurnatowska (1983a, 1984d). Autorka wykazała, że główne kierunki badań nad kulturą Słowian – osadniczy, etnoetyczny oraz badania nad materialnymi pozostałościami religii, sztuki, rzemiosł i pisma słowiańskiego – wytyczone zostały już w początkach XIX w. Przełom w badaniach nad Słowiańszczyzną wczesnośredniowieczną zaznaczył się w latach trzydziestych, a następny w latach pięćdziesiątych. Charakteryzując kierunki obecnie panujące, najwięcej nadziei wiąże autorka z kierunkiem osadniczym, gdyż tu właśnie doszło do najpełniejszego wypracowania własnej problematyki badawczej.

Ta sama autorka (1984b) w następnym artykule przedstawiła obraz zróżnicowania kulturowego ziem polskich w najwcześniejszych fazach wczesnego średniowiecza, uzyskany na podstawie wyników analizy typologicznej ceramiki i skorelowania wydzielonych grup z innymi elementami kultury materialnej, takimi jak: typy osad i domostw, obrządek pogrzebowy oraz charakter pozostałego inwentarza. Uzyskane wyniki rozpatrywane na szerszym – zachodniosłowiańskim – tle porównawczym pozwoliły na wyodrębnienie kilku regionalnych grup kulturowych na obszarze ziem polskich, takich jak: Małopolska, Mazowsze, Kujawy wraz z południową częścią Pomorza Wschodniego i Pałuk, Pomorze Zachodnie, Wielkopolska południowa i północny Śląsk.

W trzecim opracowaniu Z. Kurnatowska podaje próbę uchwycenia głównych rysów organizacji terytorialnej Wielkopolski w okresie państwa pierwszych Piastów, na podstawie wyników wieloletnich badań licznych grodzisk z tego obszaru (1984b).

Zagadnieniu penetracji wikingów na terenie Europy wczesnośredniowiecznej poświęcona jest praca L. Leci ejewicza (1984). Autor wskazuje na główne przyczyny militarnej i osadniczej ekspansji tych plemion i porównuje najważniejsze osobliwości ich kultury z kulturą Słowian, śledzi przemiany i wielokierunkowe powiązania, szczególnie z łacińskim kręgiem kulturowym, w formowaniu się wczesnofeudalnej struktury społeczno-gospodarczej i politycznej tych ludów.

Próbe określenia zasięgu terytorium etnicznego Wkrzan – jednego z plemion połabskich wchodzących w skład związku wieleckiego – na podstawie analizy źródeł pisanych, językowych i archeologicznych podjął J. M. Piskorski (1980). Uzupełnienie artykułu stanowi katalog słowiańskich nazw miejscowych i wodnych oraz tabelaryczne zestawienie słowiańskich znalezisk archeologicznych z ziemi wkrzańskiej i obszarów sąsiednich, datowanych na czas od VI do XII/XIII w.

Problematyka osadnictwa najstarszej fazy wczesnego średniowiecza na Pomorzu Zachodnim jest tematem opracowania A. Porzezińskiego (1980a). Systematyczne badania nad tym zagadnieniem, rozpoczęte w 1960 r., doprowadziły do odkrycia szeregu znaczących stanowisk z tego okresu, datowanych na VI-VII w.n.e. Uzyskana baza źródłowa pozwoliła na wydzielenie kilku skupisk osadniczych, jak: skupisko pyrzyckie, stargardzkie, łobeskie, białogardzkie i szczecińskie. Penetracja osadnicza Słowian na badanym obszarze rozpoczęła się już w początkach VI w. w odniesieniu do jego części północno-zachodniej. Natomiast w partii północnej końcowy okres osadnictwa starożytnego przypada na przełom V/VI w.

Próbe nowego spojrzenia na fragment dokumentu *Dagome iudex* zaprezentował A. Wędzki (1983), dając jeszcze jedną propozycję wykładni występującej w tym dokumencie zniekształconej nazwy *Alemure*, lokalizowanej dotychczas w obrębie Bramy Morawskiej lub w rejonie Śląska. Zdaniem autora oznaczać ona może jakieś większe terytorium typu państwowego, np. *Allemania*. Przy tego rodzaju interpretacji tekstu południowo-zachodni zasięg państwa Mieszka I można by wytyczyć od terytorium Rusi do ziemi krakowskiej.

Osadnictwem ziemi cieszyńskiej w okresie wczesnego średniowiecza (do przełomu XIII/XIV w.) zajął się J. P anic (1984). Analizując procesy osadnicze na tym obszarze, koncentruje uwagę głównie na trzech zagadnieniach: rozmieszczeniu przestrzennym osadnictwa, czynnikach sprawczych kolonizacji oraz etnicznej przynależności tych ziem. Oddalenie ziemi cieszyńskiej od ówczesnych ośrodków dyspozycji politycznej było, zdaniem autora, jednym z powodów znacznie wolniejszego tempa jej rozwoju w porównaniu z innymi ziemiami śląskimi. Osadnictwo w początkowych okresach zdominowane było przez ludność etnicznie polską, a dopiero pod koniec XIII w. pojawiają się tutaj przybysze spoza Polski.

Osadnictwo północnych obszarów Mazowsza, w rejonie rzeki Orzyc, w okresie od połowy VI do XIII w. omówione zostało przez M. Miśkiewiczową (1984). Badane obszary w okresie wczesnego średniowiecza stanowiły rubież etniczną i kulturową pomiędzy osadnictwem słowiańskim a bałtyjskim. Stanowiska archeologiczne pojawiły się tu w X w. (grody pograniczne, strażnicze). Osadnictwo miało charakter gniazdowy z silnymi powiązaniem rodowo-rodzinnymi. Stwierdzono występowanie bogato wyposażonych cmentarzysk z obudową kamienną oraz birytualnych cmentarzysk kurhanowych powstałych w wyniku kolonizacji tych obszarów, a także ślady udziału tych ziem w dalekosiężnej wymianie handlowej już w XI-XII w.

Charakterystyką osadnictwa nad dolną Nysą Łużycką na podstawie konfrontacji źródeł archeologicznych z przekazami pisanyymi zajął się G. Domański (1983). Autora interesuje szczególnie zagadnienie identyfikacji i lokalizacji tzw. małych plemion z pogranicza śląsko-łużyckiego, a przede wszystkim plemienia w rejonie gubińskim, które utożsamia z wymienianym w źródłach pisanych plemieniem Selpoli.

Struktury osadnictwa wiejskiego w rejonie niecki jezior bnińskich dotyczy artykuł B. i W. Dzieduszyckich (1984). W wyniku intensywnych badań archeologicznych prowadzonych na tym obszarze uzyskano następujący obraz rozwoju osadnictwa: w fazach A-B stwierdzono brak większych skupisk osadniczych. Bardziej intensywne zasiedlenie obserwuje się w fazie C, a dynamiczny jego rozwój w fazie D, kiedy to m.in. pojawiają się pierwsze grody i podgrodzia. Stabilizacja osadnicza i społeczna następuje w fazie E, a w fazie F zachodzą poważne zmiany w sieci osadniczej udokumentujące się decentralizacją skupisk osadniczych.

Problematyki ośrodka kruszwickiego dotyczą 4 artykuły W. Dzieduszyckiego. Dwa pierwsze (1984a, 1984b) poświęcił autor kolejnym etapom przeobrażeń społeczno-urbanistycznych tego ośrodka w okresie od IX do połowy XIV w., ich uwarunkowaniom oraz relacji pomiędzy tymi przeobrażeniami a procesami zachodzącymi współcześnie na innych obszarach Polski. Na tym tle uwidoczniła się odmienna droga rozwojowa Kujaw i Kruszwicy, a także inna struktura organizacji układu obronnego ówczesnych wspólnot. Przedstawiona rekonstrukcja przeobrażeń tego ośrodka wskazuje, zdaniem autora, na istnienie kilku modeli kształtowania się ośrodków miejskich w okresie wczesnośredniowiecznym. Pierwszy polega na formowaniu się miasta w kompleksie złożonym z grodu i obwarowanych podgrodzia o charakterze rzemieślniczo-handlowym. Drugi – zaobserwowany w Kruszwicy – na wykształceniu się ośrodka miejskiego w formie jednoczłonowego grodu, który następnie, po całkowitej likwidacji obwałowań w drugiej połowie XII w., stał się miastem otwartym. Model kruszwicki, różniący się od wszystkich innych z tego okresu zaobserwowanych na ziemiach polskich, jest – jak przypuszcza autor – efektem skrzyżowania kilku koncepcji rozwoju miasta, kiedy to ośrodkami

niektórych okręgów mogły być osiedla otwarte. W trzecim artykule (1984c) omawia autor zagadnienie dawnej przeprawy przez Gopło, zlokalizowanej w obrębie podgrodzia na stanowisku 4a, funkcjonującej od młodszej epoki kamienia aż do połowy XIV w., a szczególnie intensywnie użytkowanej w okresie wczesnośredniowiecznym. Odsłonięto tu zespół konstrukcji drewnianych z IX-X w. – elementy drogi, fosy z nasypem i dwa pasy ostrokołów zabezpieczających ławę wału podgrodzia; pozostałości konstrukcji mostu z XII-XIII w. oraz reliktury późnośredniowiecznych konstrukcji obronnych, związanych z systemem fortyfikacyjnym zamku z drugiej połowy XIV w. W czwartym opracowaniu wykazuje W. Dzieduszycki relacje zachodzące pomiędzy przemianami natury ekonomiczno-społecznej a przeobrażeniami w garnarstwie wczesnopolskim w okresie od połowy X do połowy XIV w. na przykładzie materiałów pochodzących z badań wykopaliskowych w Kruszwicy (1983).

Problematyki genezy grodów u ludów słowiańskich dotyczy artykuł W. Szymańskiego (1983). Autor przedstawił wyniki badań nad początkami osadnictwa grodowego na terenie Mazowsza i Podlasia, gdzie przebadano 3 duże obiekty grodowe (Radzikowo, Szeligi, Haćki). Omówił położenie tych obiektów, typy konstrukcji obronnych i najciekawsze materiały z inwentarza ruchomego oraz zrekonstruował życie gospodarcze i obrządek pogrzebowy zamieszkałej tu ludności.

Rozmieszczeniem wiejskich siedzib obronnych na tle podziału politycznego Śląska w I połowie XIV w. oraz ich funkcją zajął się A. Pawłowski (1984). Autor twierdzi, że część grodów na nasypach wznoszona była celem obrony granic poszczególnych księstw, a mianowicie założenia o dużej powierzchni i rozwiniętym systemie fortyfikacyjnym. Natomiast obiekty o mniejszej powierzchni i skromnych rozmiarach urządzeń były punktami obrony prywatnych włości drobnych feudałów.

Dwory obronne na obszarze dawnego powiatu wieluńskiego z XIII-XIV wieku opracowane zostały przez L. Kajzera (1984). Analizą objęto wszystkie kategorie budowli obronnych, a więc zamki, mury, inne obwarowania miast oraz drobniejsze fundacje związane z kręgiem inwestorów rycersko-szlacheckich, a mianowicie gródki stożkowate oraz dwory murowane i drewniane o cechach obronnych. Pracę uzupełnia katalog alfabetyczny obiektów.

Odrębny od dotychczasowych punkt widzenia procesu rozwojowego wiejskiej siedziby rycersko-szlacheckiej z XIV w. zaprezentowali T. J. Horbacz i Z. Lechowicz (1984). Autorzy wypowiedzieli się na temat genezy, uwarunkowań formalnych i roli tzw. gródków stożkowatych z XIII-XIV w. oraz rodzaju związków między wieżą gródka na kopcu a XVI-wiecznymi dworami murowanymi. Korektę swoich dotychczasowych poglądów oparli na wynikach badań terenowych w rejonie wsi Dmosin, Burzenin i Wrzos. Z tezami ww. autorów ostro polemizuje L. Kajzer (1984d).

Zbiór referatów wygłoszonych w Głogowie na sympozjum naukowym, poświęconych problemowi funkcjonowania systemu obrony w państwie pierwszych Piastów z punktu widzenia archeologów i historyków, zaprezentowano w opracowaniu zbiorowym wydanym drukiem w 1984 r. L. Leciejewicz, w artykule dotyczącym zagadnienia obronności zachodniej granicy Polski w badaniach archeologicznych, zarysował problematykę oraz stan badań wykopaliskowych z nim związanych. Poruszył też kwestię przydatności archeologii do odtworzenia warunków, w jakich toczyły się walki obronne w czasach wczesnośredniowiecznym (s. 7-10). A. Nadolski scharakteryzował środki oraz sposoby obrony granic przed agresją niemiecką stosowane w czasach pierwszych Piastów (s. 11-15). B. Miśkiewicz na podstawie analizy przekazów źródłowych *Kroniki* Galla Anonima, poświęconych obronie Głogowa, stara się uzasadnić tezę o ludowym charakterze obronności państwa polskiego za pierwszych Piastów (s. 17-24). Na polityczne aspekty wojen polsko-niemieckich w badanym okresie zwrócił uwagę W. Korta (s. 25-48). J. Łodowski przedstawił dzieje Śląska w dobie przedpiastowskiej (VI-X w.) odtworzone na podstawie źródeł archeologicznych (s. 49-58). Problemy związane z badaniami archeologicznymi w Głogowie, zmierzające do lokalizacji grodów plemiennego i piastowskiego oraz związanego z nim osadnictwa, przedstawił M. Kaczkowski (s. 59-68). Rolę przejścia krośnieńskiego z szeroko rozbudowanym systemem obrony w okresie wczesnopiastowskim na podstawie wyników badań archeologicznych omówił E. Dąbrowski (s. 69-80). Artykuł Z. Kurnatowskiej zapoznaje czytelnika z okolicznościami powstania nowego systemu administracyjno-gospodarczego na obszarze Wielkopolski. Na podstawie wyników badań archeologicznych autorka wykazała, że pierwsi władcy Polski oparli zarząd terytorialny państwa na rozbudowanej sieci grodów kasztelańskich, pełniących różnorodne funkcje w stosunku do rolniczego zaplecza (s. 81-91). Zagadnieniem obronności punktów przeprawy przez dolną Odrę na podstawie badań archeologicznych zajął się W. Filipowiak (s. 93-110). Artykuł L. Leśnego dotyczy obronności zachodniego pogranicza Słowian w X-XIII w., opierającej się na dwóch elementach, tj. systemie grodów oraz umocnień polowych, takich jak m.in. przesieki i zasieki. Natomiast dyskusyjny jest, zdaniem autora, problem przynależności do tego systemu podłużnych wałów ziemnych, zwłaszcza śląskich (s. 111-124) (*Obronność polskiej granicy zachodniej...* 1984).

Problematykę mieszkalnego budownictwa drewnianego w rejonie Bałtyku, w okresie wczesnośredniowiecznym zaprezentowała R. Barnycz-Gupieniec (1984a). Autorka scharakteryzowała specyfikę form budowlanych poszczególnych rejonów strefy nadbałtyckiej. Rozważyła też w kilku aspektach kwestię uwarunkowań kształtowania się poszczególnych rodzajów i form budownictwa drewnianego i jego powiązań etnicznych. W dwóch zasadniczych rozdziałach pracy przeprowadziła analizę konstrukcji zrębowych oraz licznych odmian

konstrukcji słupowych, porównując je z budownictwem terenów ościennych. W sumie uzyskała dość jednolity obraz budownictwa tego typu we wszystkich rejonach nadbałtyckich, charakteryzujących się zbliżonymi warunkami klimatycznymi i ekonomicznymi. Ta sama autorka w innym artykule omówiła typy konstrukcji drewnianych występujących na terenie Norwegii oraz przedstawiła próbę rekonstrukcji rozplanowania przestrzennego tegoż budownictwa na przykładzie dwóch skupisk osadniczych w Bourgud i Bergen (1984b).

Problematyce złotnictwa wczesnośredniowiecznego poświęcone są dwa opracowania A. Kóćki-Krenz. W pierwszym autorka scharakteryzowała główne momenty rozwoju złotnictwa skandynawskiego w IX-X w., wyróżniając dwie fazy wczesno- i późnowikińską oraz przedstawiła próbę rekonstrukcji procesów produkcyjnych i technik złotniczych. Zajęła się też organizacją złotnictwa skandynawskiego i jego rolą w procesie wymiany handlowej (1984a). Drugi artykuł dotyczy problematyki badań nad zachodniosłowiańskim złotnictwem wczesnośredniowiecznym, w których na czoło wysuwa się zagadnienie genezy tego złotnictwa i możliwości lokalizacji produkcji niektórych ozdób na terenie zachodniej Słowiańszczyzny (1984b).

W artykule J. Olczaka (1984) przedstawiono osiągnięcia archeologii polskiej w dziedzinie badań nad wytwórczością szkła w okresie wczesnośredniowiecznym i późniejszym. W obrębie wielokierunkowych badań nad szklarstwem wczesnośredniowiecznym wyróżnił autor trzy podstawowe nurty: opisowo-analityczny; badania nad techniką i technologią oraz badania dotyczące społecznej i organizacyjnej strony produkcji. Przedstawił również założenia programowe badań nad dziejami hutnictwa szkła w Polsce, których głównym celem jest pełna inwentaryzacja pozostałości warsztatów hutniczych.

Zagadnienie kontaktów handlowych między Europą wschodnią a zachodnią w X w.n.e., na podstawie źródeł numizmatycznych opracował St. Suchodolski (1983). Autor wydzielił dwa etapy napływu monet. W starszym, przypadającym na koniec IX i początki X w., dominował przyływ monet i srebra ze strefy wschodniej. W młodszym, trwającym od połowy X do 990 r., przeważają monety proveniencji zachodniej. Dyspersja monet zachodnich wskazuje na różnorodność kierunków ich napływu zarówno drogą lądową, jak i morską.

Próbie przedstawienia ewolucji typologicznej okrętu bałtyckiego na podstawie bogatych materiałów archeologicznych oraz przekazów pisanych, ikonograficznych i sfragistycznych zaprezentował M. Prosnak (1980). Omówił rozwiązania konstrukcyjne i dzieje poszczególnych typów statków, związanych z historią żeglugi hanzeatyckiej oraz rozwój miejscowych form korabniczych. Dokonując ogólnej oceny rozwoju korabnictwa bałtyckiego, autor dostrzega zbieżność w poziomie konstrukcyjnym, rozmiarach i nośności statków pochodzących z różnych szkół korabniczych Północy, a także pewne różnice wynikające z miejscowych warunków nawigacyjnych.

Z problematyką badań nad produkcją i konsumpcją żywności w Polsce związany jest artykuł J. Rębeckiej-Brykczyńskiej o jatkach rzeźniczych w XIII-XIV w. (1984). Opracowując to zagadnienie korzystała autorka ze źródeł pisanych oraz bogatych materiałów wykopaliskowych z wczesnośredniowiecznych i średniowiecznych stanowisk w Polsce, którymi posłużyła się przy opracowywaniu techniki uboju zwierząt oraz analizie struktury spożycia mięsa i określaniu ras hodowlanych. Analiza materiałów kostnych wykazała przeważającą większość spożycia mięsa zwierząt udomowionych (80-90%) i bardzo niski (z wyjątkiem Opola) procent mięsa zwierząt łownych. W artykule zaprezentowano też metody obliczania spożycia mięsa na podstawie resztek kostnych oraz wewnętrzną organizację jatek mięsnych w miastach i wsiach.

W. Szafrąński (1984c) wymienia znane z ziem polskich elementy kultu chrześcijańskiego, które przeniknęły na te tereny na długo przed oficjalną datą chrztu. Wśród odkryć polskich dotyczących pierwocin chrześcijaństwa w starożytności, przenikających na nasze tereny z basenu Morza Śródziemnego, przytacza takie przedmioty, jak: unikatowe gemmy z symbolami chrześcijańskimi z III-IV w. służące jako oczka pierścieni, brązowy wisiołek z Gogolewa pod Śremem przedstawiający baranka, fragment pasyjki z figurą Chrystusa na krzyżu (VIII w.), brązowa figurka Izidy karmiącej Horusa intencjonalnie przeobrażona na symbol chrześcijański i czworonożny składany stojak brązowy z IV w.n.e. z grobu książęcego we Wrocławiu-Zakrzowie, który Szafrąński interpretuje jako podręczny ołtarzyk.

Rekonstrukcji przemian obrządku pogrzebowego Pomorza w okresie wczesnośredniowiecznym (VII-XIV w.) poświęcony jest artykuł P. Świątkiewicza (1980). Wyróżniono tu trzy kolejne etapy jego rozwoju. Pierwszy – obejmujący lata 500-800 charakteryzuje się występowaniem wyłącznie cmentarzysk ciałopalnych z niewielką liczbą pochówków podkurhanowych i płaskich. Drugi – przypadający na lata 850-1110 – cechuje największa różnorodność form i metod chowania zmarłych, funkcjonowanie cmentarzysk ciałopalnych, birtualnych i szkieletowych z pochówkami płaskimi i kurhanowymi, często na terenie jednego cmentarzyska, wyposażonymi w bogaty zestaw przedmiotów. W okresie trzecim, datowanym na czas od 1110 r. do końca wczesnego średniowiecza, stosuje się niemal powszechnie inhumację, przy czym w pierwszej fazie tego okresu występują jeszcze nieliczne cmentarzyska szkieletowe kurhanowe. Zanikają one ostatecznie w fazie drugiej, a zmarli chowani są coraz częściej na przykościelnych cmentarzyskach rzędowych.

Sprawą pochówku naziemnego u Słowian wczesnośredniowiecznych na podstawie analizy źródeł archeologicznych oraz przekazów pisanych zajęła się H. Zolli-Adamikowa (1983, 1984c). Autorka wysunęła hipotezę, że jedynym, powszechnie stosowanym rodzajem pochówka na obszarze strefy kurhanowej, rozciągającej się po obu stronach Sudetów i Karpat, od przełomu VII/VIII w.

był popielnicowy pochówek nakurhanowy. Był to pochówek intencjonalny, znany zarówno Słowianom zachodnim, jak i wschodnim.

Kwestię chrystianizacji Krakowa i zagadnienie dziejów misji metodejskiej w Polsce porusza G. L a b u d a (1984). Na podstawie przesłanek wpływających z analizy przekazów pisanych wyciąga autor wnioski, że chrystianizacja Krakowa, a także Małopolski dokonała się w połowie X w obrządku łacińskim. Zdaniem autora nie ma żadnych podstaw do twierdzeń, jakoby misja Metodego objęła ziemie Polski południowej, gdyż istnienie tego obrządku nie znalazło odbicia w żadnych źródłach.

Nową próbę rekonstrukcji wyglądu posągu Svantevita arkońskiego, opartą na analizie opisu Saxo-Gramatyka oraz odkryciu drewnianej rzeźby dwugłowego posągu z XI/XII w. w miejscowości Fischerinsel (pod Neubrandenburgiem), w dwóch opracowaniach podaje W. Hensel (1983a, 1983c). Z analizy tych źródeł wynika, że górna część posągu w niczym nie przypominała monumentu ze Zbrucza ani miniatury z Wolina, lecz była statuą o czterech głowach zwróconych parami na dwie strony świata.

LITERATURA

Wykaz skrótów: Acta Arch. Carp. – Acta Archaeologica Carpathica; Acta Arch. Lodz. Folia Archaeol. – Acta Archaeologica Lodziensia. Folia Archaeologica; Acta Paleobot. – Acta Paleobotanica; Acta UL – Acta Universitatis Lodziensis; Acta UNC – Acta Universitatis Nicolai Copernici; Acta Univ. Wrat. – Acta Universitatis Wratislaviensis; Arch. Polona – Archaeologia Polona; Arch. Polski – Archeologia Polski; Biul. Inf. ZMiOZ – Biuletyn Informacyjny Zarządu Muzeów i Ochrony Zabytków; Biul. Lubl. Tow. Nauk. – Biuletyn Lubelskiego Towarzystwa Naukowego; Biul. Num. – Biuletyn Numizmatyczny; Fontes Arch. Posn. – Fontes Archaeologici Posnanienses; Koszal. Zesz. Mus. – Koszalińskie Zeszyty Muzealne; Kw. Hist. – Kwartalnik Historyczny; Kw. HKM – Kwartalnik Historii Kultury Materialnej; Kw. Hist. Nauk. i Techn. – Kwartalnik Historii Nauki i Techniki; Kw. Hist. Prasy – Kwartalnik Historii Prasy; Kom. Maz.-Warm. – Komunikaty Mazursko-Warmińskie; Mat. Zachpom. – Materiały Zachodniopomorskie; Mat. Archeol. – Materiały Archeologiczne; Mat. Spr. Rzesz. Ośr. Arch. – Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego; Nauka Pol. – Nauka Polska; Not. Płock. – Notatki Płockie; Ochr. Zab. – Ochrona Zabytków; Pr. i Mat. MAEŁ Seria Num. i Kons. – Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Numizmatyczna i Konserwatorska; Pr. Mazow. Ośr. Bad. Nauk. – Prace Mazowieckiego Ośrodka Badań Naukowych; Prz. Antrop. – Przegląd Antropologiczny; Prz. Arch. – Przegląd Archeologiczny; Prz. Hist. – Przegląd Historyczny; Prz. Hist. Ośw. – Przegląd Historyczno-Oświatowy; Prz. Lubus. – Przegląd Lubuski; Rech. Archeol. – Recherches Archéologiques; Roczn. AR Pozn. – Roczniki Akademii Rolniczej w Poznaniu; Roczn. Bibliot. PAN Krak. – Rocznik Biblioteki Polskiej Akademii Nauk, Kraków; Roczn. Gdań. – Rocznik Gdański; Roczn. Hist. – Roczniki Historyczne; Roczn. Kalis. – Rocznik Kaliski; Roczn. Lubus. – Rocznik Lubuski; Roczn. Maz. – Rocznik Mazowiecki; Roczn. Nauk. Dydak. WSP – Roczniki Naukowo-Dydaktyczne Wyższej Szkoły Pedagogicznej; Roczn. Słups. – Rocznik Słupski; Roczn. Tomasz. – Rocznik Tomaszowski; Sil. Ant. – Silesia Antiqua;

Sl. Ant. – Slavia Antiqua; Słups. Pr. Hum. – Słupskie Prace Humanistyczne; Spr. Arch. – Sprawozdania Archeologiczne; Spr. GTN – Sprawozdania Gdańskiego Towarzystwa Naukowego; Spr. Num. – Sprawozdania Numizmatyczne; Spr. PTPN – Sprawozdania Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk; St. Hist. – Studia Historyczne; St. i Mat. Lubel. – Studia i Materiały Lubelskie; St. i Mat. z HKM – Studia i Materiały z Historii Kultury Materialnej; Wiad. Arch. – Wiadomości Archeologiczne; Wiad. Hist. – Wiadomości Historyczne; Wiad. Hutn. – Wiadomości Hutnicze; Wiad. Num. – Wiadomości Numizmatyczne; Zap. Hist. – Zapiski Historyczne; Zap. Jaroc. – Zapiski Jarocińskie; Zesz. Nauk. UG – Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Gdańskiego.

Abramek B. b.r., *Strobin przed dwoma tysiącami lat*, b.m., ss. 43. Wieluńska Biblioteka Regionalna nr 7.

Badania archeologiczne prowadzone przez Muzeum Żup Krakowskich Wieliczka w latach 1981-1983, Wieliczka 1984, ss. 77.

Badania archeologiczne 1983 r. Muzeum Ziemi Wieluńskiej, Biul. Inf. ZMiOZ. 152, 1984, s. 6-7.

Baranowski H. 1984, *Bibliografia historii Pomorza Wschodniego i Zachodniego oraz krajów regionu Bałtyku na rok 1982*, Zap. Hist., 49/2, s. 137-217.

Barłowska A. 1984, *Wielokulturowa osada w Leżajsku, woj. Rzeszów, stanowisko 3*, Mat. Spr. Rzesz. Ośr. Archeol. za lata 1976-1979, s. 218-225.

Barnycz-Gupieniec R. 1984a, *Mieszkalne budownictwo drewniane w strefie nadbałtyckiej w wczesnym średniowieczu*, Acta UL, b.n. ss. 205. Uniwersytet Łódzki.

–, 1984b, *Typy konstrukcji drewnianych na terenie Norwegii w średniowieczu*, Acta UL, Folia Archaeologica, 5, s. 49-67.

Białęcka F., Bochenek A. 1984, *Bibliografia prac magisterskich i doktorskich z zakresu archeologii w Polsce w latach 1945-1980*, Scripta Archaeologica, 1, ss. 180. Warszawa, Polskie Towarzystwo Archeologiczne i Numizmatyczne, Komisja Archeologiczna.

Brückner A. i 1984, *Starożytna Litwa. Ludy i bogowie. Szkice historyczne i mitologiczne*. Opracował i wstępem opatrzył Jan Jaskanis. Olsztyn, Wydawnictwo Pojezierze, ss. 243.

Buko A. 1981, *Piec produkcyjny odkryty na terenie Starego Miasta w Sandomierzu*, Wiad. Arch., 46/2, 1984, s. 246-247.

–, 1984, *W poszukiwaniu wzorca analizy i publikacji wyników badań ceramiki: racje oczywiste i racje pozorne* (Odpowiedz na recenzję U. Maj), Arch. Polski, 29/1, s. 163-173.

Bukowska-Gedigowa J. 1984, *Wyroby bursztynowe z Opola-Ostrówka*, [w:] *Studia nad kulturą wczesnopolskiego Opola, Militaria – wyroby bursztynowe*, Wrocław, s. 113-151, Polska Akademia Nauk, Oddział we Wrocławiu, Prace Komisji Archeologicznej 2.

Bukowski Z. 1984, *Podwodne badania archeologiczne w jeziorach i rzekach na terenie Polski*, Spr. PTPN, 97-99 za lata 1979-1981, s. 44-46.

Cabalska M. 1983, *Der vielgliedrige Burgwall in Tuligłowy, Woiw. Przemyśl, und die Forschungsproblematik von Wehranlagen die mit dreifach verlaufende Wällen befestigt waren*, Arch. Polona, 21-22, 1984, s. 63-87.

–, 1984, *Wielozłonowe grodzisko wczesnośredniowieczne w Tuligłowych, woj. Przemyśl*, Mat. Spr. Rzesz. Ośr. Archeol. za lata 1976-1979, s. 131-141.

Chudziński M. 1984, Rec.: *Szczepański Janusz: Dzieje Gąbina do roku 1945*, Warszawa 1984, zam. w: Not. Płock., 3 (120), s. 81-83.

Cnotliwy E. 1980, *Późnośredniowieczna studnia-latryna na dziedzińcu zamku książąt pomorskich w Szczecinie*, Mat. Zachpom., 26, 1984, s. 333-395.

Cofta-Broniewska A., Stolpiak B. 1984, *Z dziejów badań archeologicznych na Kujawach*, Inowrocław, ss. 101.

Czochański M., Kośka T. 1984, *Dokumentowanie dna zbiorników wodnych terenów zabytkowych*, Acta UL, Folia Archaeologica, 5, s. 13-17.

- Czyszkowie Z. i M. 1982, *Datowanie ceramiki metodą archeomagnetyczną*, Pr. i Mat. MAEL, Seria Num. i Konserw., 2, 1984, s. 81-95.
- Dąbrowska E. 1984, *Skarb ozdób brązowych z VI-VII w. na stanowisku 62A w Nowej Hucie-Mogile*, Arch. Polski, 29/2, s. 351-369.
- Dąbrowska M. 1984, Rec.: Richterová Julie, *Středověké kahle*, Praha 1982, zam. w: Kw. HKM, 32/1, s. 142-143.
- Dąbrowski E. 1983, *Badania nad początkami wczesnego średniowiecza na ziemi lubuskiej*, Prz. Lubus., 11-13, 1984, s. 3-15.
- Domański G. 1983, *Osadnictwo nad Dolną Nysą Łużycką we wczesnym średniowieczu*, Sl. Ant., 29, 1984, s. 65-109.
- Durda-Zielińska M., 1984, *Badania wykopaliskowe w Lisznej, gm. Sanok, woj. Krosno*, Mat. Spr. Rzesz. Ośr. Archeol. za lata 1976-1979, s. 239-241.
- Dworaczyński E. 1984, *Wymiana doświadczeń na temat ochrony zabytków archeologicznych - Międzynarodowe Sympozjum ICOMOS w Szokholmie*, Ochr. Zabyt., 37/4, s. 306.
- Dzieduszycki W. 1983, *Ökonomisch-gesellschaftliche Bedingtheiten bei Wandlungen des frühpolnischen Töpferhandwerk (X.-XIV. Jh.)*, Arch. Polona, 21-22, 1984, s. 105-123.
- , 1984a, *Przeobrażenia urbanistyczne wczesnośredniowiecznej Kruszwicy (ze studiów nad kształtowaniem się ośrodków miejskich)*, Spr. Arch., 36, s. 287-288.
- , 1984b, *Socjotopograficzne przeobrażenia wczesnośredniowiecznych miast polskich (model kruszwicki)*, Kw. HKM, 31/2, s. 2-21.
- , 1984c, *Wczesnośredniowieczna przeprawa przez Gopło (z badań stanowiska 4a w Kruszwicy)*, Spr. Arch., 36, s. 167-183.
- Dzieduszyccy B., W. 1984, *Wczesnośredniowieczne osadnictwo niecki jezior bnińskich*, Spr. PTPN., 97-99 za lata 1979-1981, s. 37-39.
- Dzieje Klecka*, praca zbiorowa pod redakcją Jerzego Danielewicza, Poznań 1983, ss. 303.
- Dzięczkowski A. 1984, *Mięczaki (Mollusca) z wykopalisk archeologicznych w Kruszwicy na stanowisku 4 i 4a*, Spr. Arch., 36, s. 185-192.
- Fijałkowski P. 1984, *Sochaczew we wczesnym średniowieczu*, Biul. Inf. ZMiOZ, 154, s. 109-111.
- Filipowiak P. 1980a, *Rola muzeów w zawłaszczaniu przestrzeni miejskiej*, Mat. Zachpom., 26, 1984, s. 389-503.
- , 1980b, *Muzeum Narodowe w Szczecinie jako humanistyczna instytucja naukowa i oświatowa w latach 1945-1980*, Mat. Zachpom., 26, 1984, s. 7-17.
- Firlet J., Pianowski Z. 1984, *Romański grobowiec odkryty pod kaplicą św. Małgorzaty w katedrze na Wawelu*, Spr. Arch., 35, s. 223-231.
- Gajewski L. 1983, *Wczesnośredniowieczna ostroga o zaczepach haczykowato zagiętych do wnętrza z miejscowości Mokre, woj. Zamość*, Sl. Ant., 29, 1984, s. 297-299.
- , 1981, *Zapinka z późnego okresu wpływów rzymskich z miejscowości Czermno-Kolonia, gm. Tyszowice, woj. Zamość*, Wiad. Arch., 46/2, 1984, s. 248.
- Gawlas S. 1984, Rec.: Miśkiewiczowa Maria, *Mazowsze wschodnie we wczesnym średniowieczu*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1981; też: *Mazowsze płockie we wczesnym średniowieczu*, Towarzystwo Naukowe Płockie, Płock 1982, zam. w: Prz. Hist., 75/2, s. 354-355.
- Gawlikowski J., Stępień J. 1984a, *Zwierzęce szczątki kostne ze stanowiska 1 w Stargardzie Szczecińskim*, Roczn. AR Pozn., 1954, Archeozoologia 9, s. 19-34.
- , 1984b, *Zwierzęcy materiał kostny z wykopalisk archeologicznych na Wzgórzu Klasztornym w Cedyni*, Roczn. AR Pozn., 154, Archeozoologia 9, s. 3-17.
- Gąssowska M. J. 1983, Rec.: *Wikingen und Slaven. Zur Frühgeschichte der Ostseevölker*, Joachim Herrmann in Verbindung mit Arni Era-Esko, Witold Hensel, Wilhelm Holmquist, Ole Klind-Jensen, Niels-Kund Liebgott, Erik Nylén, Else Roesdahl, Boris Aleksandrowič

- Rybakov, Valentin Vasilevič Sedov, Berlin 1982, Akademie Verlag, ss. 376, zam. w: Kw. Hist., 90/4, s. 916-919.
- Gediga B. 1984, *Źródła archeologiczne w badaniach religii prądziejowych*, Spr. PTPN, 97-99 za lata 1979-1981, s. 21-23.
- Gedl M. 1984, *Kietrz, woj. Opole, stan. 1*, Sil. Ant., 26, s. 162-164.
- Gierlach G. 1984, *Świt Mazowsza*, Warszawa, ss. 210, Iskry.
- Głosek M. 1984, *Miecze środkowoeuropejskie z X-XV w.*, Warszawa, ss. 185, Wydawnictwo Geologiczne, IHKM PAN.
- Głuszek St., Malcówna A., Perzanowska I. 1984, *Bibliografia historii polskiej za rok 1981*, Wrocław, ss. 448.
- Gniezno – *studia i materiały historyczne*, T. 1, praca zbiorowa pod redakcją J. Topolskiego, Warszawa–Poznań 1984, ss. 222.
- Gradowski M. 1984, *Dawne złotnictwo, technika i terminologia*, Warszawa, PWN, ss. 158, wyd. III.
- Graża H. 1984, Rec.: Rybakov B. A.: *Kijevskaja Rus' i russkije kniaźestva XII-XIII vv.*, zam. w: Prz. Hist., 75/2, s. 311-318.
- Grodzicki A. 1984, *Petroarcheologia – nauka mało znana*, Problemy, 7, s. 23-24, 33-38.
- Grodzicki A., Majerowicz A. 1984, Rec.: *II [Drugie] Międzynarodowe Seminarium Petroarcheologiczne*. Wrocław–Sobótka 1980, zam. w: Acta Univ Wratisl., Prace Geologiczno-Mineralogiczne, 9, s. 188-191.
- Grojski S. F. 1984, Rec.: „Studia i Materiały Lubelskie” 9, 1982 (1983), zam. w: Kw. HKM, 32/2, s. 282.
- Gruszczyńska A. 1984, *Wyniki prac wykopaliskowych na wzgórzu zamkowym w Lubaczowie, woj. Przemysł w roku 1975*, Mat. Spr. Rzesz. Ośr. Archeol. za lata 1976-1979, s. 245-250.
- Grzelakowska E. 1984, *Próba rekonstrukcji prądziejowego środowiska przyrodniczego*, Acta UL, Folia Archaeologica, 5, s. 3-12.
- Grzelakowski A. 1984, Uwagi do pracy M. Czochońskiego i T. Kości: *Dokumentowanie dna zbiorników wodnych terenów zabytkowych*, Acta UL, Folia Archaeologica, 5, s. 19-21.
- Guldon Z. 1984, Rec.: *Tarnów. Dzieje miasta i regionu*, pod redakcją Feliksa Kiryka i Zygmunta Ruty, t. I-II, Tarnów 1981-1983, Krajowa Agencja Wydawnicza, zam. w: Kw. Hist., 91/2, s. 364-367.
- Gurba J. 1981, *Problematyka „Grodów Czerwieńskich”*, Roczn. Tomasz., 1, 1984, s. 11-15.
- , 1984a, Rec.: H. O. Paškevič, V. O. Petrašenko: *Zemlerobstvo i skotarstvo u Sredn'omu Podniprovi v VII-X st.*, Archeolohija, 41, 1982, s. 46-62, zam. w: Kw. HKM, 32/1, s. 136-137.
- , 1984b, Rec.: Ovčarov D. (red.) *Pernik, t. II: Krepostta Pernik XIII-XIV v.*, Sofija 1983, zam. w: Kw. HKM, 32/2, s. 282-283.
- , 1984c, Rec.: Svešnikov J. K., Nikolčenko Ju. M.: *Dovidnyk z archeolohii Ukrainy. Rovenśka oblast'*, zam. w: Spr. Arch., 35, s. 291-292.
- Hensel W. 1983a, *How the Statue of the Arkona Svantevit Looked like*, Arch. Polona, 21-22, 1984, s. 217-222.
- , 1983b, *La semantique logique dans l'archéologie*, Arch. Polona, 21-22, 1984, s. 173-185.
- , 1983c, *Jak wyglądał posąg arkońskiego Svanetvita?*, Sl. Ant., 29, 1984, s. 119-125.
- , 1983d, *O pogrobowcach Gustafa Kossiny*, Sl. Ant., 29, 1984, s. 300-301.
- , 1984, *Skąd przyszli Słowianie*, Wrocław, ss. 303, Wydawnictwo Stronnictwa Demokratycznego, Biblioteka Twórców i Działaczy Kultury im. Gustawa Morcinka, T. 5.
- Hensel W., Tabaczyński St. 1983, *Instytut Historii Kultury Materialnej PAN, Dorobek trzydziestolecia*, Nauka Pol., 31/6, 1984, s. 85-120.
- Horbach T. J., Lechowicz Z. 1984, *Jeszcze o siedzibie rycersko-szlacheckiej w Polsce*, Acta UL, Folia Archaeologica, 5, s. 69-106.

- Huniewicz A. 1984, *Studia z archeologii średniowiecznego Lublina*, Warszawa, ss. 66, Wydawnictwo PKZ, *Studia i Materiały*.
- Informator Archeologiczny, Badania – Rok 1983*, Warszawa 1984, ss. 268.
- Janowski J. 1984, *Wyniki badań wykopaliskowych na cmentarzysku kurhanowym w Trepczy, woj. Krosno*, Spr. Arch., 35, s. 233-248.
- Jasnosz St. 1984, *Materiały i studia do osadnictwa starożytnego i wczesnośredniowiecznego ziemi obornicko-rogozińskiej (Część III)*, Fontes Archaeol. Posn., 33 (1982-1984), s. 55-166.
- Jasnosz St., Kurnatowska Z., Wiślański T. 1984, *Z najdawniejszych dziejów ziemi kościańskiej*, Kościan, ss. 76, Muzeum Regionalne, Biblioteka Muzeum Regionalnego w Kościanie nr 1.
- Jażdżewski K. 1984, *Urgeschichte Mitteleuropas*, Wrocław, ss. 528, Zakł. Nar. im. Ossolińskich Wydawnictwo.
- Jędrzejewska M. 1984, *Uproszczona metoda badania dawnych zapraw budowlanych, I*, Mat. Archeol., 22, s. 57-106.
- Jodłowski A. 1984, *Grodzisko w Poznachowicach Górnych, woj. krakowskie, w świetle wstępnych badań archeologicznych*, Spr. Arch., 35, s. 249-262.
- K.A. [A.K.]. 1984, *Stanowisko w Hłomczy (w latach 1976-1983 Świerczewo) gm. Sanok, woj. krośnieńskie*, Biul. Inf. ZMiOZ, 153, s. 4.
- Kaczkowski M. 1984, *Próba rekonstrukcji rozwoju układu przestrzennego Ostrowa Tumskiego w Głogowie*, Szk. Legn., 12, s. 27-46.
- Kaczyński M. 1984, *Badania terenowe Działu Archeologii Bałtów Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie w 1984 r.*, Biul. Inf. ZMiOZ, 154, s. 3-4.
- Kajzer L. 1984a, *Dwory obronne Wieluńskiego w XIII-XVII wieku*, Acta UL, Folia Archaeologica, 6, ss. 103.
- , 1984b, *Wstęp do badań archeologiczno-architektonicznych*, Łódź, Uniwersytet Łódzki, ss. 195.
- , 1984c, *Wstęp do badań nad siedzibami obronnymi Kaliskiego (Uwagi na marginesie zakończenia edycji Inwentarzy dóbr szlacheckich powiatu kaliskiego)*, Kw. HKM., 32/3, s. 395-405.
- , 1984d, *Uwagi na marginesie pracy T. J. Horbacza i Z. Lechowicza, (Jeszcze o siedzibie rycersko-szlacheckiej w Polsce)* Acta UL., Folia Archaeologica, 5, s. 107-116.
- , 1984c, Rec.: Leńczyk Gabriel, *Katalog grodzisk i zamczysk z terenu Małopolski*, opracował i wstępem opatrzył Stanisław Kołodziejcki, Kraków 1983, zam. w: Kw. HKM., 32/3, s. 409-411.
- Kanwischer A., Trzeciak P. 1982, *Oznaczanie chronologii bezwzględnej metodą radiowęglową w Pracowni Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi*, Pr. i Mat. MAEŁ, Seria Num. i Kons., 2, 1984, s. 69-72.
- Każmierczyk J., Len M. 1984, *Przyczynek do uściślenia ciągu rzeki Białej Oławy w miejscu obecnej ulicy Uniwersyteckiej we Wrocławiu*, Sil. Ant., 26, s. 95-109.
- Klichowska M. 1983, *Paleobotaniczne szczątki z grodziska wczesnośredniowiecznego w Jedwabnie, woj. Toruń*, Acta UNC., Archeologia 7, 1984, s. 171-179.
- Kobryń H., Serwatka St., Świeżyński K. 1984, *Charakterystyka morfologiczna szczątków bydła z wykopalisk archeologicznych na terenie średniowiecznego grodu w Kaliszu-Zawodziu*, Arch. Polski, 29/2, s. 399-413.
- Kobryń H., Serwatka St., 1984, *Szczątki kostne świni domowej (Sus scrofa f. domestica L., 1758) w materiale wykopaliskowym z średniowiecznego grodu w Kaliszu-Zawodziu*, Arch. Polski, 29/2, s. 415-425.
- Kobyliński Z. 1981, *Problemy metody reprezentacyjnej w archeologicznych badaniach osadniczych*, Arch. Polski, 29/1, s. 7-40.
- Kobyliński Z., Urbańczyk P. 1984, *Modelowanie symulacyjne pradziejowych procesów osadniczych. Stan badań*, Kw. HKM, 32/1, s. 67-94.

- Kobyliński Z., Zagrodzki J., Brzeziński W. 1984, *APIS: Komputerowy program próbkowania losowego i statystycznej analizy przestrzennej stanowiska archeologicznego*, Arch. Polski, 29/1, s. 41-55.
- Kóćka-Krenz A. 1984a, *Główne momenty rozwoju złotnictwa wczesnośredniowiecznego Skandynawii (IX-Xw.)*, Arch. Polski, 29/1, s. 109-150.
- , 1984b, *Główne problemy badań nad zachodniosłowiańskim złotnictwem wczesnośredniowiecznym*, Spr. PTPN., nr 100 za 1982 r., s. 8-10.
- Kokowski A. 1984, *Z problematyki badań archeologicznych w Kotlinie Hrubieszowskiej i na Grzędzie Horodelskiej*, Biul. Inf. ZMiOZ, 152, s. 3-5.
- Konopka M. 1983, *Carte des sites archéologiques en Pologne, Méthodes et organisation*, Arch. Polonia, 21-22, 1984, s. 187-216.
- Kosińska E. 1984, *Nowa Cerekwia, woj. Opole*, Sil. Ant., 26, s. 170-174.
- Kosman M. 1984, Rec.: *Kalisz. Zarys dziejów*, Poznań 1983, zam. w: *Nowe Książki*, 11, s. 51-52.
- , 1984a, Rec.: Okulicz-Kozaryn Łucja: *Życie codzienne Prusów i Jaćwingów w wiekach średnich (IX-XIII w.)*, Warszawa 1983, zam. w: *Wiad. Hist.*, 27/3, s. 273-275.
- Kościełak L. 1984, Rec.: Okulicz-Kozaryn Łucja: *Życie codzienne Prusów i Jaćwingów w wiekach średnich (IX-XIII w.)*, Warszawa 1983, zam. w: *Miesięcznik Literacki*, 7, s. 152-155.
- Kowalczyk E. 1984a, Rec.: *Słownik historyczno-geograficzny województwa lubelskiego w średniowieczu*, oprac. S. Kuraś, *Dzieje Lubelszczyzny*, 3, Warszawa 1983, zam. w: *Kw. HKM*, 32/1, s. 101-102.
- , 1984b, *Zasieki*, *Uwagi do artykułu J. Leśnego*, *Kw. HKM*, 32/3, s. 389-394.
- Koziejowski W. 1982, *Późnoromańskie formy stylowe w architekturze wieży na zamku lubelskim*, *St. i Mat. Lubel.*, 9, 1983, s. 51-103.
- Koziorowska L. 1984, *Badania nieorganicznego składu chemicznego bursztynu*, Arch. Polski, 29/2, s. 207-235.
- Kozerska I. 1982/1983, *Archeologiczne zdjęcie Polski na terenie województwa śląskiego*, *Rocz. Słup.*, 4, 1983, s. 5-16.
- Kres B. 1984, *Rozwój badań archeologicznych na ziemi lubuskiej*, *Prz. Lubus.*, 13, nr 1/2, s. 27-42.
- Krupska A., Waluszewska-Bubień A. 1984, *Szczątki kości ptaków z wykopalisk w Starym Drawsku, województwo koszalińskie*, *Rocz. AR, Pozn., Archeozoologia* 9, s. 35-54.
- Krzyżanowska A. 1983a, *Monety rzymskie i bizantyjskie znalezione w czasie wykopalisk na grodzisku w Odercy (Bułgaria)*, *Sl. Ant.*, 29, 1984, s. 179-203.
- , 1983b, Rec.: *Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi, Seria Numizmatyczna i Konserwatorska nr 1*, 1981, zam. w: *Wiad. Num.*, 27, 1984, z. 1-2, s. 111-112.
- Kuczyńska J. 1984a, *Średniowieczne chrzcielnice kamienne w Polsce. Katalog*, Lublin, ss. 139, *Katolicki Uniwersytet Lubelski, Wydział Nauk Humanistycznych*.
- , 1984b, *Średniowieczne chrzcielnice kamienne w Polsce*, *Rocz. Hist. Szt.*, 14, s. 5-79.
- Kunysz A. 1984, *Muzeum Narodowe Ziemi Przemyskiej. Zarys monograficzny*, *Przemysł*, ss. 68, *Biblioteka Muzeum Narodowego Ziemi Przemyskiej*, 7.
- Kurnatowska Z. 1983a, *Rozwój problematyki badawczej w archeologii wczesnego średniowiecza w Polsce*, *Sl. Ant.*, 29, 1984, s. 1-21.
- , 1983b, Rec.: *Starohrvatska prosvijeta*, seria III. sv. XI, Split 1981, zam. w: *Sl. Ant.*, 29, 1984, s. 295-296.
- , 1984a, *Problematyka etnogenezy Słowian na sympozjum w Kijowie*, Spr. PTPN, 97-99 za lata 1979-1981, *Wydział Historii i Nauk Społecznych*, s. 12-15.
- , 1984b, *Próba uchwycenia różnicowania kulturowego ziem polskich w VI-VII w.*, Arch. Polski, 29/2, s. 371-398.
- , 1984c, *Z badań nad organizacją terytorialną państwa pierwszych Piastów*, Spr. GTN, 10, s. 64-66.
- , 1984d, *Rozwój problematyki badawczej w archeologii wczesnego średniowiecza w Polsce*, Spr. PTPN, 97-99 za lata 1979-1981, *Wydział Historii i Nauk Społecznych*, s. 57-61.

- Kutyłowska I. 1982, *Zabytkowy zespół z wczesnego średniowiecza w Stolpiu, woj. chełmskie. Ostatnie wyniki badań archeologiczno-architektonicznych*, Biul. Lubel. Tow. Nauk., Humanistyka, 24/1, 1983, s. 43-51.
- Kwapiński M. 1983, *Prahistoria na środkowym Nadodrzu po II wojnie światowej*, Roczn. Lubus., 12, s. 37-51.
- Kwiatkowska B. 1983, *Szczątki kostne z kościoła św. Jakuba we Wrocławiu*, Prz. Antrop., 49, 1984, z. 1-2, s. 193-202.
- Labuda G. 1984, *Kraków biskupi przed rokiem 1000. Przyczynek do dyskusji nad dziejami misji metodiańskiej w Polsce*, St. Hist., 27/3, s. 371-412.
- Lech J., Rook E., Stępiński F. M. 1984, *Archeologiczne badania poszukiawcze i weryfikacyjne w dorzeczu Prądnika w latach 1976-1980*, Spr. Arch., 36, s. 213-266.
- Leciejewicz L. 1984a, *Normanie we wczesnośredniowiecznej Europie*, Spr. PTPN 97-99 za lata 1979-1981, Wydział Historii i Nauk Społecznych, s. 18-20.
- , 1984b, Rec.: Ulbricht Ingrid, *Die Geveihverarbeitung in Haithabu. Die Ausgrabungen in Haithabu*, Bd 7, Neumünster 1978, zam. w: Prz. Arch., 31, s. 209-212.
- , 1984c, Ambrosiani Kristine, *Viking Age Combs, Comb Making and Comb Makers in the Light of Finds from Birka and Ribe*, Studies in Archaeology, 2, Stockholm 1981, zam. w: Prz. Arch., 31, s. 209-212.
- Lenarczyk L. 1984, *Materiały archeologiczne z Góry Zamkowej w Bieczu*, Mat. Spr. Rzesz. Ośr. Archeol., za lata 1976-1979, s. 143-170.
- Leśny J. 1983, *Ceramiczny zabytek epigraficzny z Odercy*, Sl. Ant., 29, 1984, s. 175-178.
- Linette E. 1984, *Jarocin - początki miasta i jego rozwój po wiek XIX*, Zap. Jaroc., z. 5, ss. 15.
- Lipińska J. 1982, *Analiza porównawcza fragmentów importowanej ceramiki pochodzącej z Andenne (prowincja Namur) w Belgii na podstawie badań mikroskopowych*, Arch. Polski, 27/1, 1983, s. 151-162.
- Lodowski J., 1984, *Problemy muzealnictwa archeologicznego na Śląsku*, Oleśnica 28 X 1983 r., Nauka Pol., 32/1, s. 133.
- Łonak W. 1984, *Kamionki Stare, woj. Częstochowa*, Sl. Ant., 26, s. 161-162.
- Łopacka-Szymańska K. 1984, *Z historii badań Ostrowa Lednickiego*, [w:] *Gniezno - studia i materiały historyczne*, 1, s. 7-27.
- Łosiński W. 1983, Rec.: Nikol'skaja T. N., *Zemlja Vjatičej, K istorii naselenija bassejna verchnej i srednej Oki v IX-XIII vv.*, Wydawnictwo Naukowe, Moskwa 1981, zam. w: Sl. Ant., 29, 1984, s. 291-294.
- , 1984, Rec.: E. Schuldt, *Gross Raden. Die Keramik einer slawischen Siedlung des 9./10. Jahrhunderts*. Beiträge zur Ur- und Frühgeschichte der Bezirke Rostock, Schwerin und Neubrandenburg, 14, Berlin 1981, zam. w: Arch. Polski, 29/1, s. 190-197.
- Majewski St. 1984, Rec.: *Tarnów. Dzieje miasta i regionu*, T. 1-2, Tarnów 1981 (1983), zam. w: Prz. Hist. Oświat., 2, s. 240-244.
- Makiewicz T., Prinke A. 1984, *Teoretyczne możliwości identyfikacji miejsc sakralnych*, Spr. PTPN, 97-99 za lata 1979-1981, Wydział Historii i Nauk Społecznych, s. 24-27.
- Malinowski T. 1982/1983a, Rec.: Cnotliwy Eugeniusz: *Białogardzki gród wczesnopolski*, Koszalin 1982, zam. w: Roczn. Słups., 4, 1983, s. 225-228.
- , 1982/1983b, Rec.: Kosmowska-Ceranowicz Barbara, Pietrzak Teresa, *Znaleziska i dawne kopalnie bursztynu w Polsce*, Warszawa 1982, zam. w: Roczn. Słups., 4, 1983, s. 228-232.
- , 1984a, *Archeologia a instrumenty muzyczne w Polsce*, Słups. Pr. Hum., 3 (za rok 1982), s. 3-12.
- , 1984b, *Nieco o pradziejowych aspektach seksuologii* (art. recenzyjny), Słups. Pr. Hum., 3, s. 233-240.
- Maloney S. J. 1984, *Excavation at Mietlica in 1977 and 1978*, Spr. PTPN, 97-99 za lata 1979-1981, Wydział Historii i Nauk Społecznych, s. 16-17.

- Marlewicz J. 1984, Rec.: *Romańskie Drzwi Płockie 1154 r. – ok. 1430*, praca zbiorowa - koncepcja układu treści Jakuba Chojnackiego. Towarzystwo Naukowe Płockie, Nakładem Instytutu Wydawniczego PAX, Płock 1983, zam. w: Not. Płock., 1, s. 42-43.
- Matuszewska-Kola W. 1984, *Późnośredniowieczna i nowożytna ceramika naczyniowa z Brodnicy*, Acta UNC, Archeologia 10, s. 143-148.
- Mielcarski St. 1984, Rec.: Maisel Witold, *Archeologia prawna Polski*, Warszawa 1982, zam. w: Rocz. Gdań., 44/1, s. 234-236.
- Mierzwiński A. 1984, Rec.: D. Koutecký a kol., *Archeologické vyzkumy v severozápadních Čechách v letech 1953-1972*, Archeologické Studijní Materiály, T. 13/1, 2, 1980, ss. 201, zam. w: Arch. Polski, 29/2, s. 443-451.
- Mikołajczyk G. 1984, *Trzy najwcześniejsze obiekty kultowe na Górze Lecha w Gnieźnie w świetle źródeł archeologicznych*, [w:] *Gniezno – studia i materiały historyczne*, 1, s. 111-121.
- Misiewicz K. 1984, *Interpretacja wyników prospekcji geograficznej na stanowisku Sycyna w woj. radomskim*, Spr. Arch., 36, s. 273-285.
- Miśkiewicz M. 1984, *Osadnictwo wczesnośredniowieczne na północnym Mazowszu w rejonie rzeki Orzyc*, [w:] *Maków Mazowiecki i ziemia makowska*, s. 9-36, Prace Mazowieckiego Ośrodka Badań Naukowych, 41.
- Młodecka H. 1982, *Metoda dyfrakcyjometryczna w badaniach ceramiki*, Pr. i Mat. MAEŁ, Seria Num. i Kons., 2, 1984, s. 73-79.
- Modrzewska H. 1984, *Osadnictwo obcoetniczne i innoplemienne w Polsce wczesnego średniowiecza*, Warszawa, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, ss. 150, Prace Instytutu Historycznego Uniwersytetu Warszawskiego, 12.
- Modrzewska-Marciniak I. 1984, *Próba analiza fotografii lotniczych wybranych stanowisk archeologicznych*, Arch. Polski, 29/2, s. 267-289.
- Molenda O. 1984a, *Szczątki kostne świni (Sus scrofa f. domestica) z wczesnośredniowiecznego Ostrówka w Opolu*, Rocz. AR Pozn., 154, Archeozoologia 9, s. 67-86.
- , 1984b, *Szczątki kostne zwierząt z wczesnośredniowiecznej Rzymówki, gmina Złotoryja, województwo legnickie*, Rocz. AR Pozn. 154, Archeozoologia 9, s. 55-65.
- Moskalewska-Lasota A. 1984, *Ocena archeologiczna materiału kostnego z wczesnośredniowiecznego grodziska w Tykocinie*, Arch. Polski, 29/2, s. 245-265.
- Moździoch S. 1984, *Witostowice, woj. Wałbrzych*, Sil. Ant., 26, s. 180-188.
- Naumowicz-Śmigielńska E. 1984, *Wczesnośredniowieczne naczynie z Kłosowic, gm. Sieraków, woj. poznańskie*, Fontes Archaeol. Posn., 33 (1982-1984), s. 167.
- Nawroński T. 1984, *Najnowsze badania archeologiczne Starego Miasta w Elblągu*, Spr. GTN, 10, s. 55-58.
- Niewęglowski A. 1984, *Grodzisko w Bloniu-Osieku, woj. Warszawa, w świetle badań z lat 1975 i 1976*, Spr. Arch., 36, s. 193-212.
- Nowakowski A., Orłowski T. H. 1984, *Dwa przedstawienia uzbrojenia bałtyjskiego w średniowiecznej plastyce figuralnej z ziem polskich*, Acta UNC, Archeologia 8, s. 83-95.
- Obronność polskiej granicy zachodniej w dobie pierwszych Piastów*, Wrocław 1984, ss. 126, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo PAN, Polska Akademia Nauk, Oddział we Wrocławiu, Prace Komisji Archeologicznej 1.
- Okoński J. 1984a, *Problematyka badawcza kafli z zamku w Nowym Wiśniczu, woj. tarnowskie*, Ochr. Zabyt., 37/1, s. 40-47.
- , 1984b, *Metoda opracowywania zbiorów kafli z badań archeologicznych. Przykład zamku w Nowym Wiśniczu, woj. tarnowskie*, Kw. HKM, 32/2, s. 183-198.

- Olczak J. 1984, *Archeologia w badaniach nad średniowiecznym i nowożytnym hutnictwem szkła w Polsce*, Acta UNC, Archeologia 10, s. 51-64.
- Ostoja-Zagórski J. 1984, *Problemy badań struktury społecznej populacji pradziejowych*, Spr. PTPN nr 100 za 1982 r., s. 11-14.
- Pałubicka A. 1984, *Przedteoretyczne postaci historyzmu*, Warszawa-Poznań, PWN, ss. 146, Polska Akademia Nauk, Oddział w Poznaniu, Seria Metodologia Nauk 26.
- Panic I. 1984, *Osadnictwo w ziemi cieszyńskiej w okresie wczesnego średniowiecza*, Kw. Hist., 39/1, s. 1-20.
- Parczewski M. 1983, *Znaleziska wczesnośredniowieczne z wysokogórskich partii Pirynu (południowo-zachodnia Bułgaria)*, Sil. Ant., 29, 1984, s. 205-219.
- , 1984a, *Badania wykopaliskowe na grodzisku wczesnośredniowiecznym w Wybrzeżu, woj. Przemysł*, Mat. Spr. Rzesz. Ośr. Archeol. za lata 1976-1979, s. 225-232.
- , 1984b, *Prace wykopaliskowe na stanowisku 16 w Bachórze, woj. Przemysł w roku 1976 oraz omówienie najważniejszych wyników dotychczasowych badań*, Mat. Spr. Rzesz. Ośrod. Archeol. za lata 1976-1979, s. 214-218.
- , 1984c, *Prahistoryczne i średniowieczne źródła archeologiczne z doliny Górnego Sanu. Część I: Odcinek Sanok-Wara*, Acta Arch. Carp., 23, s. 175-224.
- Parczewski M., Pohorska-Kleja E. 1984, *Archeologiczne badania poszukiwawcze nad górnym Sanem w 1979 r.*, Mat. Spr. Rzesz. Ośr. Archeol., za lata 1976-1979, s. 231-233.
- Paskiewicz B. 1984, Rec.: Cywiński Henryk, *Dziewięć wieków pieniądza polskiego 930-1980*, Warszawa, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza 1982, zam. w: Biul. Num., 3-4, s. 50-52.
- Patan P. 1984, *Badania archeologiczne w sezonie 1983. Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy*, Biul. Inf. ZMiOZ, 152, s. 5-6.
- Pawłowski A. 1984, *Wiejskie siedziby obronne na tle podziału politycznego Śląska w I połowie XIV wieku*, Sil. Ant., 26, s. 111-118.
- Perzyńska-Holasowa M. 1983, *Przegląd polskich prac dotyczących Słowiańszczyzny starożytnej i wczesnośredniowiecznej na podstawie publikacji z 1980 r. (z uzupełnieniami za rok 1979)*, Sil. Ant., 29, 1984, s. 221-257.
- Pianowski Z. 1984, *Z dziejów średniowiecznego Wawelu*, Kraków-Wrocław 1984, ss. 5-219, Wydawnictwo Literackie.
- Piaskowski J. 1982, *Metaloznawcze badania wczesnośredniowiecznych (VIII-XIII w.) przedmiotów żelaznych z Lublina*, St. Mater. Lubel., 9, 1983, s. 39-50.
- , 1984a, *Metaloznawcze badania grotów beltów z grodziska późnośredniowiecznego w Słoszewach koło Brodnicy*, Acta UNC, Archeologia 8, s. 67-81.
- , 1984b, *Metaloznawcze badania starożytnych i wczesnośredniowiecznych przedmiotów żelaznych z Nowej Męcinki, woj. Legnica, Osieka, woj. Wrocław i Piotrowic Śląskich, woj. Wałbrzych*, Sil. Ant., 26, s. 45-61.
- , 1984c, *Metaloznawcze badania starożytnych i wczesnośredniowiecznych przedmiotów żelaznych i żużla z północno-wschodnich ziem Polski*, Mat. Spr. Rzesz. Ośr. Archeol., za lata 1976-1979, s. 171-205.
- Piniński J. 1982, *Monety z tzw. skarbu bisierowskiego w Muzeum Archeologicznym i Etnograficznym w Łodzi*, Pr. i Mat. MAEŁ, Seria Num. i Kosn., 2, 1984, s. 39-49.
- Piskorski J. M. 1980, *Rozmieszczenie i zasięg osadnictwa Wkrzan w świetle źródeł pisanych, językowych i archeologicznych*, Mat. Zachpom., 26, 1984, s. 201-260.
- Piwko R. 1984, *Osada wczesnośredniowieczna na stanowisku 3 w Żarku, woj. Legnica*, Sil. Ant., 26, s. 63-93.
- Polek K. 1983, Rec.: Beranová Magdalena, *Zemědělství starých Slovanů*, Praha 1980, zam. w: St. Hist., 26/3, 1984.
- , 1984, *O dziejach i kulturze Słowian zachodnich*, St. Hist., 27/3, s. 335-341.

- Polish Archaeological Abstracts, Vol. 13: 1984, Abstracts 1-293, Wrocław, Polish Academy of Sciences, Institute of the History of Material Culture.
- Popiołek K. 1984, *Historia Śląska od pradziejów do 1945 roku*, wydanie 2, uzupełnione, Katowice ss. 792, Śląski Instytut Naukowy, Wydawnictwo „Śląsk”.
- Porzeziński A. 1980a, Rec.: Godłowski Kazimierz, *Z badań nad zagadnieniem rozprze-strzenia Słowian w V-VII w.n.e. Materiały do dyskusji nad podręcznikiem „Pradzieje Polski na tle porównawczym”*, Kraków 1979, zam. w: Mat. Zachpom., 26, 1984, s. 561-568.
- , 1980b, Rec.: Kravčenko N. M., Goročovskij E. L., *O nekotorych osobennostjach rozvitiya materialnoj kultury naselenija srednego Podneprovja v pervoj polovinie I tysjačelietija n.e.*, Sovetskaja Archeologia 1979, nr 2, zam. w: Mat. Zachpom., 26, 1984, s. 555-561.
- , 1980c, Rec.: Łodowski Jerzy, *Dolny Śląsk na początku średniowiecza (VI-X w)*, *Podstawy osadnicze i gospodarcze*, Wrocław 1980, zam. w: Mat. Zachpom., 26, 1984, s. 468-576.
- , 1980d, Rec.: Suchobokov O. V., Jurenko S. P., *Etnokulturnyje processy na territorii levoberežnoj Ukrainy v I tysjačelietii n.e. Problemy etnogeneza Slavjan*, Kijów 1978, zam. w: Mat. Zachpom., 26, 1984, s. 549-554.
- , 1980e, *Z badań nad problematyką osadnictwa najstarszej fazy wczesnego średniowiecza na Pomorzu Zachodnim*, Mat. Zachpom., 26, 1984, s. 115-144.
- Powierski J. 1984, *Stan i potrzeby badań nad dziejami wschodnich Kujaw i ziemi dobrzyńskiej we wczesnym średniowieczu (IX-XIII wiek)*, Cz. 4, Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie, Seria E, s. 237-260.
- Pozern-Zieliński A. 1984, *Antynomie archeologicznej interpretacji religii pradziejowej*, Spr. PTPN, 97-99 za lata 1979-1981, Wydział Historii i Nauk Społecznych, s. 27-29.
- Prosnak M., 1980, *Z problematyki okrętownictwa bałtyckiego w okresie średniowiecza*, Mat. Zachpom., 1984, s. 299-332.
- Radwańska T. 1984, *Kościół Salwatora na Zwierzyńcu w Krakowie w świetle badań archeologicznych*, Część I, Mat. Arch., 22, s. 5-96.
- Rąbecka-Brykczyńska I. 1984, *Jatki rzeźnicze w Polsce w XIII-XIV w.*, St. i Mat. z HKM, 57, s. 7-130.
- Rogalski B. 1983, *Klecko w ziemi gnieźnieńskiej do XVIII wieku*, [w:] *Dzieje Klecka*, praca zbiorowa pod redakcją Jerzego Danielewicz, Poznań, s. 17-69.
- Rogosz R. 1980, *Badania ratownicze na Starym Mieście w Stargardzie*, Mat. Zachpom., 26, 1984, s. 159-200.
- Rola muzeum w procesie dydaktyczno-wychowawczym. Zbiory muzealne pomocą w nauczaniu historii*, Łódź 1984, ss. 39. Biblioteka Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi 19.
- Rulewicz M. 1984, *Tymczasowe wyniki badań archeologicznych na Podzamczu w Szczecinie, prowadzonych w latach 1975-1978*, Spr. Arch., 36, s. 151-165.
- Russocki St. 1983, Rec.: *Přehled Dějin Československa*, Nač. red. J. Pruš, M. Kropilak, T. 1 (do 1526 r.), Praha 1980, zam. w: Kw. Hist., 90/4, 1984, s. 930-933.
- , 1984, Rec.: Kuczyński Stefan Krzysztof, *Pieczenie książąt mazowieckich*, Wrocław 1978, zam. w: Roczn. Maz., 8, s. 271-272.
- Ryś J. 1984, Rec.: *Tarnów. Dzieje miasta i regionu*, T. 1, Tarnów 1981, zam. w: Roczn. Nauk.-Dydakt. WSP., Krak. Pr. Hist. Ośw., z. 1, s. 95-97.
- Rzeczyccka J. 1984, *Paleopatografia na ziemiach Polski*, Spr. GTN., 10, s. 68-69.
- Sobczak J. 1984, Rec.: Ochmański Jerzy, *Litewska granica etniczna na wschodzie od epoki plemiennnej do XVI wieku*, Poznań 1981, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Seria Historia 96, zam. w: St. Hist., 27/4, s. 683-685.
- Spigarska B. 1984, *Sprawozdania z badań wykopaliskowych przeprowadzonych w 1981 roku w Gnieźnie na Górze Lecha (północna część stanowiska 15d)*, [w:] *Gniezno – studia i materiały historyczne*, 1, s. 215-222.

- Spros J. 1983, *Lokalizacja wczesnośredniowiecznego Koszalina*, Koszal. Zesz. Muz., 13, s. 23-40.
- Stępień J., Gawlikowski J. 1984a, *Zwierzcy materiał kostny z wczesnośredniowiecznej osady (stanowisko 3) w Derczewie*, Roczn. AR, Poznań, 154, Archeologia 9, s. 161-168.
- , 1984b, *Szczątki kostne zwierząt z archeologicznego stanowiska w Łobżanach*, Roczn. AR Poznań, 154, Archeologia 9, s. 169-176.
- Stolpiak B. 1984, *Rozwój prahistorii polskiej w okresie 20-lecia międzywojennego, Część I, 1918-1928*, Poznań, ss. 193. Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Seria Archeologia 23.
- Strzelczyk J. 1983a, Rec.: Herbert Ludat, *Slaven und Deutsche im Mittelalter. Ausgewählte Aufsätze zu Fragen ihrer politischen, sozialen und kulturellen Beziehungen* (Mitteldeutsche Forschungen, Bd. 86), Köln-Wien 1982, Böhlau Verlag, ss. 418, zam. w: Kw. Hist., 30/4, 1984, s. 921-924.
- , 1983b, *O możliwościach współpracy historii i archeologii*, Sl. Ant., 29, 1984, s. 259-269.
- , 1984, Rec.: Szafran-Szadkowska Lucyna, *Zagadnienie etnogenezy Słowian w historiografii polskiej w okresie od średniowiecza do końca XIX stulecia*, Opole 1983, zam. w: Kw. Hist., 91/3, s. 571-573.
- Suchodolski St. 1983, *Contacts commerciaux entre l'Europe occidentale et orientale au Xe siècle à la lumière des sources numismatiques*, Arch. Polona, 21-22, 1984, s. 233-239.
- Sułowska M. 1984, *Piotrawin nad Wisłą. Średniowieczny mikroregion osadniczy*, Warszawa PWN, ss. 171, Lubelskie Towarzystwo Naukowe, Prace Wydziału Humanistycznego, Monografie 18.
- Swoboda W. 1983, *Bibliografia prac naukowych Profesora Władysława Kowalenki*, Zesz. Nauk. U-G, Hist., zesz. spec. s. 171-176.
- Szafański W. 1983, Rec.: Henryk Łowmiański, *Religia Słowian i jej upadek (w. VI-XII)*, Warszawa 1987, zam. w: Sl. Ant., 29, 1984, s. 277-290.
- , 1984a, *Osiągnięcia archeologicznych badań wykopaliskowych w Płocku w czterdziestolecu Polski Ludowej*, Not. Płoc., 3/120, s. 1 (4-19).
- , 1984b, *Otwarcie grobu Piastów w katedrze płockiej w 1972 roku*, Roczn. Maz., 8, s. 55-86.
- , 1984c, *Paleochrześcijańskie symbole w Polsce starożytnej*, Balcan. Posn., 3, s. 435-442.
- Szamałek K. 1983, *Wczesnośredniowieczna ceramika z Odercy*, Sl. Ant., 29, 1984, s. 143-174.
- Szczepański J., 1984, *Dzieje Gąbina do roku 1945*, Warszawa, ss. 327, Prace Mazowieckiego Ośrodka Badań Naukowych 42.
- Szczurek T. 1983, *Denary i brakteaty odkryte podczas badań wykopaliskowych na średniowiecznym zamku w Międzyrzeczu, woj. gorzowskie*, Wiad. Num., 27/1-2, 1984, s. 57-72.
- Szymański W. 1983, *Beiträge zum Problem der Entstehung von Burgen bei den Slawen*, Arch. Polona, 21-22, 1984, s. 89-104.
- Ślaski K. 1982/1983, Rec.: *Historia Słupska*, praca zbiorowa pod redakcją Stanisława Gierszewskiego, Poznań 1981, zam. w: Roczn. Słups., 4, s. 213-217.
- Śląskie Sprawozdania Archeologiczne, 24, 1984, ss. 65.
- Śmigielski W. 1983, *Archeologia*, [w:] *Bibliografia polskich prac z zakresu sławistyki 1972-1981*, *Archeologia-Etnografia-Językoznawstwo*, Warszawa 1984, s. 4-67.
- Świątkiewicz P. 1980, *Próba periodyzacji obrządku pogrzebowego na wczesnośredniowiecznym Pomorzu*, Mat. Zachpom., 26, 1984, s. 145-158.
- Świętosławski W. 1984, Rec.: Vinsky Zdenko, *O naleziha karolinskih mačeva u Jugoslaviji*, *Starohrvatska prosvijeta*, 11, 1981, s. 9-54, zam. w: Kw. HKM., 32/2, s. 208-270.
- Sołta J. 1984, *Zarys dziejów Serbołużyczan*, Wrocław, ss. 191.
- Tabaczyński St. 1984, *Archeologia – historia – antropologia kultury (na marginesie teorii wiedzy historycznej Jerzego Topolskiego)*, Kw. HKM., 32/2, s. 223-245.
- Tempelmann-Mączyńska M. 1983, Rec.: Aleksandra Cofta-Broniewska, *Grupa kruszańska kultury przeworskiej*, Poznań 1979, zam. w: Sl. Ant., 29, 1984, s. 269-270.

- Turnau I. 1984, Rec.: Żygulski Zdzisław jun., *Muzea na świecie, Wstęp do muzealnictwa*, Warszawa 1982, zam. w: Kw. HKM., 32/1 s. 97-100.
- Trynkowski J. 1984, Rec.: Szafran-Szadkowska Lucyna, *Zagadnienie etnogenezy Słowian w historiografii polskiej w okresie od średniowiecza do końca XIX stulecia*, Opole 1983, zam. w: Prz. Hist., 75/1, s. 159-162.
- Valde-Nowak P. 1984, *Notatka z powierzchniowych badań w dorzeczu Prądnika*, Spr. Arch., 36, s. 267-272.
- , 1984a, *Tabelaryczny kwestionariusz w dokumentacji badań powierzchniowych obszarów górskich*, Acta Arch. Carp., 23, s. 225-241.
- Wachowski K. 1984, *Militaria z grodu na Ostrówku w Opolu*, [w:] *Studia nad kulturą wczesnopolskiego Opola. Militaria – wyroby bursztynowe*, Wrocław, s. 11-112, Polska Akademia Nauk, Oddział we Wrocławiu, Prace Komisji Archeologicznej 2.
- Wawrzonowska Z. 1984a, Rec.: Baxa P., *Podkúvanie na Slovensku v 11-13 storočí*, Slovenská Archeológia 1981, 2, s. 425-442, zam. w: Kw. HKM., 32/2, s. 270-272.
- , 1984b, Rec.: Ortwin Gamber, *Die frühmittelalterlichen Spangenhelme*, Waffen- und Kostümkunde 1982, s. 81-86, zam. w: Kw. HKM., 32/3, s. 437-438.
- , 1984c, Rec.: Zdenko Vinski, *Šležim epohe seobe naroda naden u Sinju*, Starohrvatska prosvijeta 1982, s. 7-34, zam. w: Kw. HKM., 32/3, s. 438-439.
- Wędzki A. 1983, *Południowo-zachodni zasięg państwa Mieszka I w świetle dokumentu Dagome iudex (Problem identyfikacji Alemurów)*, Sl. Ant., 29, 1984, s. 111-118.
- , 1984, Rec.: Rusiński Władysław, *Kalisz. Zarys dziejów*, Poznań 1983, zam. w: Roczn. Kalis., 17, s. 327-330.
- Wiklak H. 1984, *Osada wczesnośredniowieczna w Stobnicy-Trzymorgach woj. Piotrków Trybunalski, stan. 2*, Spr. Arch., 35, s. 209-222.
- Wiliński K. 1984, Rec.: Okulicz-Kozaryn Łucja, *Życie codzienne Prusów i Jaćwingów w wiekach średnich (IX-XIII w.)*, Warszawa 1983, zam. w: Mówią Wieki, 11, s. 38.
- Wilke G. 1984, *Wyniki prac wykopaliskowych na grodzisku wczesnośredniowiecznym w Kępku, w województwie śląskim, na stanowisku 1*, Acta UNC, Archeologia 8, s. 35-65.
- Wirska-Parachoniak M. 1984, *Produkcja zapraw budowlanych – rys historyczny, metodyka badań*, Mat. Archeol., 22, s. 107-113.
- Włodarski J. 1983, Rec.: *Dzieje Warmii i Mazur w zarysie. T. I: Od pradziejów do 1870 roku*, Warszawa 1981, zam. w: Roczn. Gdań., 43/2, 1984, s. 179-185.
- Wojtasik J., Jusza M. 1980, *Wolin*, Mat. Zachpom., 26, 1984, s. 529-532.
- Wołągiewicz M. D. 1980, *Materiały do bibliografii archeologii polskiej Pomorza Zachodniego za rok 1979*, Mat. Zachpom., 26, 1984, s. 541-547.
- Wrońska-Twardecka J. 1984a, *Główne kierunki rozwoju archeologii w Warszawie od przełomu XIX/XX wieku do roku 1918*, Kw. Hist. Nauk. i Techn., 2, s. 361-376.
- , 1984b, Rec.: „Rocznik Białostocki” t. 14, 1981, zam. w: Kw. HKM., 32/1, s. 131-132.
- Wyrobisz A. 1984a, Rec.: Gierszewski Stanisław, *Wisła w dziejach Polski*, Gdańsk 1982, zam. w: Kw. HKM., 32/1, s. 95-97.
- , 1984b, Rec.: Wirska-Parachoniak Maria, *Wybrane zagadnienia z historii kultury materialnej dla studentów wyższych szkół technicznych*, Kraków 1983, zam. w: Kw. HKM., 32/2, s. 263-268.
- Zaitz E. 1984, *Skarb żelaznych grzywnien siekierowatych z ul. Kanoniczej w Krakowie*, Spr. PTPN 97-99 za lata 1979-1981, Wydział Historii i Nauk Społecznych, s. 46-50.
- Zawadzka-Antosik B. 1982, *Z problematyki pochówków dziecięcych odkrytych na cmentarzysku w Czekanowie, woj. sieradzkie*, Wiad. Arch., 47/1, 1984, s. 25-57.
- Zbiński A. 1984, *Z badań kompleksowych nad początkami portu puckiego*, Spr. GTN, 10, s. 59-64.

- Zeylandowa M. 1984, *Wczesnośredniowieczna łódź klepkowa z Łądu, woj. konińskie*, Fontes Archeol. Posn., 33 (1982-1984), s. 168-170.
- Zoll-Adamikowa H. 1983, *Die oberirdischen Brandbestattungen bei den Slawen im Lichte der schriftlichen und archäologischen Quellen*, Arch. Polona, 21-22, 1984, s. 223-232.
- , 1984a, *Major Results of the 1982 Excavations of Early Medieval Sites in Poland*, Spr. Arch., 35, s. 305-308.
- , 1984b, *Major Results of 1983 Excavations of Early Medieval Sites in Poland*, Spr. Arch., 36, s. 329-332.
- , 1984c, *Pochówek naziemny u Słowian wczesnośredniowiecznych w świetle źródeł pisanych i archeologicznych*, Spr. PTPN, 97-99 za lata 1979-1981, s. 39-42.